

Sipos Balázs

Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? *Ameriko-képek és -értelmezések a Horthy-korban¹*

A tanulmány két folyóirat, a konzervatív Magyar Szemle és a szociáldemokrata Szocializmus, illetve a Magyar Világhíradó számaint elemzi, és azt mutatja be, hogy miként ábrázolták az Amerikai Egyesült Államokat a Horthy-korban. Ezen kívül arra a kérdésre keres választ, hogy médiatörténeti kutatások során megismerhetjük-e a közönség egyes csoportjainak médiaértelmezéseit, és ha igen, milyen módon. Miként rekonstruálhatók a médiaszövegek egykori jelentései? Ennek a jelentés-megfejtési kísérletnek a kontextusa a globalizálódás és az amerikanizálódás.

„Az olvasás azzá a batyubállá változik, amelyre a szerző a szavakat, az olvasó pedig a jelentést hozza.” (Ricoeur, 1999: 333)

A Magyar Világhíradó egyik 1934-es tudósításában egy robot tulajdonosa vezényszavára egyebek között elsütött egy pisztolyt és véleményt mondott a színpadra lépő nő külleméről. Vajon mit gondolt a közönség, amikor ezt látta? És vajon mi tudhatjuk vagy legalább sejthetjük-e, hogy mit gondoltak? Máshonnan szemlélve: megtudhatjuk-e valaha, hogy az egykori nézőknek mit jelentett ez a jelenetsor, hogy miként dekódolták?

A történeti közönségkutatás ilyen kérdéseire csak akkor lehet biztosan válaszolni, ha forrásként rendelkezésünkre állnak véleménykutatási vagy másfajta (mondjuk fókuszcsoporthoz) vizsgálatok. Így például lehetséges elemezni, hogy a Kádár-korban adott médiaszövegnek milyen eltérő értelmezései voltak.² Korábbi korszakok filmjeinek, könyveinek stb. egykori jelentései azonban ilyen módon nem ismerhetők meg, noha a Magyar Közvéleménykutató Intézet végzett bizonyos (köz)véleménykutatási kísérleteket 1945 után pár évig, illetve Horváth Barna és Harkai Schiller Pál is a második világháború alatt. Horváth például a kolozsvári és a szegedi egyetemen összegyűltektől egyebek között azt tudakolta, hogy mit gondolnak Ady Endréről és költészetéről, és hogy intenzívebb lett-e a médiafogyasztásuk a világháború alatt (Horváth, 1942). Ezek azonban (elsősorban a „mintavétel” miatt) valójában a korszak (amerikai) szakmai standardjai szerint nem tekinthetők közvélemény-kutatásnak.

Véleménykutatás hiányában az előbbi kérdésekre (miként dekódolta a közönség a médiaszöveget, és így tovább) két módon szokás válaszolni. (Van mínusz első és mínusz második, azaz hibás megoldás is: ha egy jelentést próbálunk kitalálni korábbi kutatási tapasztalataink alapján, illetve ha kvantitatív tartalomelemzést végzünk. Az előbbi azért helytelen, mert a médiaszövegeknek sok megfejtésük van és volt; az utóbbi azért, mert így nem a közönséget vizsgáljuk, hanem a médiaszervezetet vagy a „közlőt”. Erre még visszatérek.)

1. Az egyik lehetőség, hogy a közönség reakcióit bemutató forrásokat használjuk (lásd például Radnóti, 1989: 68). Itt azonban az a probléma, hogy szinte lehetetlen ellenőrizni egyrészt ezeknek a forrásoknak hitelességét, másrészt (még inkább) a bennük lévő értelmezések és leírások pontosságát. Ebben az összefüggésben használhatók az államszocialista időszak úgynevezett hangulatjelentései is, amelyek egy-egy fontos esemény médiareprezentációjának az értelmezéseit mutathatják.
2. A másik lehetőség, hogy egyéni értelmezéseket próbálunk megismerni és utána általánosítani. Ez azt jelenti, hogy egykorú feljegyzésekből (naplókából, naptárakból, levelekből) vagy utólagos forrásokból (visszaemlékezésekből, emlékiratokból) kíséreljük meg megismerni a forrás szerzőjének értelmezéseit, majd ezután – esetleg – ezt próbáljuk meg érvényessé tenni valamely csoportra. Azaz, ha tudjuk, hogy valaki mit gondolt egy médiaszövegről, akkor megpróbálhatjuk ezt a jelentést, megfejtést egy társadalmi csoportra nézve

¹ Írásom a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült. Tanácsaiért, kritikai megjegyzéseikért hálás vagyok Kárpáti Eszternek.

² Irena Carpentier Reifova ezen a módon elemezte az 1970–1980-as évek csehszlovák televíziós sorozatainak közönségét 2012. október 26-ai előadásában a European Communication Research and Education Association IV. konferenciáján Isztambulban (*Retracing audience agency back in time: the case of viewers of communist television serials in 70s and in 80s in Czechoslovakia*).

érvényesnek mutatni – egy olyan csoportra, amelynek tipikus tagjának gondoljuk az adott forrás szerzőjét. Egy példával illusztrálva mindezt: ha tudjuk, hogy Rákosi Jenő, a Budapesti Hírlap alapító főszerkesztője mit gondolt valamilyen médiajelenségről, akkor e modell szerint csak keresni kell egy olyan csoportot, amelynek ő tipikus tagja. Ilyen módon Rákosi véleményéből a csoport (ebben az esetben a frissen magyarrá vált „neofita” nacionalisták) véleményére lehet következtetni – legalábbis Szekfű Gyula szerint (Szekfű, 1989: 260, 262, 331). Ilyen esetben két módszertani probléma lehet. Az egyik, hogy az utólag keletkezett úgynevezett személyes vagy én-forrás jó eséllyel nem a médiaszöveg egykorú értelmezését/megfejtését mutatja, hanem utólagos, a leírás időpontjában érvényesnek gondolt konstrukció. A másik kérdés: meg lehet-e határozni objektív módon, hogy egy személy milyen csoport „tipikus” tagja volt – és fordítva: objektíve indokolható-e, hogy miért nem egy olyan másik csoporthoz soroljuk, amelyhez szintén tartozott (Rákosi Jenő például a konzervatív-liberálisok vagy a „self-made man”-ek kategóriájába is sorolható; igaz, identitásának csak az előbbi volt hangsúlyos része – részletesebben lásd Sipos, 2012a).

3. Tanulmányomban egy harmadik modellt használok. Abból indulok ki, hogy egy-egy médiaszöveget a hajdan volt nézők, olvasók, hallgatók korábbi tapasztalataikat mozgósítva fejtenek meg, adnak neki jelentést, azaz e tapasztalatok alapján dekódnak. Ezek a korábbi tapasztalatok egységes egészet alkotnak, vagy legalábbis valamilyen rendszerbe rendeződnek. (Ha „megtapasztalok valamit”, akkor valójában korábbi élményeim alapján értelmezem.) Ezt a rendet a befogadók világgépe, vagyis az a mód biztosítja, ahogyan „a” világról gondolkodnak, ahogyan „a” világot értelmezik. Ezen a ponton úgy fogalmaznék: a világgép valójában maga ez a rend(szer), egy sajátos kontextus, amely valamiféle megértés feltétele (v. ö. Sperber & Wilson, 2008: 171–194; Burke, 2005: 95–104). De hogyan ismerhetjük meg egykori befogadók világgépét? Tanulmányom nagyobbik részében ezt próbálok bemutatni, egy téma alapján. Azt a kérdést elemzem, hogy miként rekonstruálható egy folyóirat és olvasója Amerika-képe (mint a világgép egy darabja). Először Bethlen István miniszterelnök folyóirata, a Szekfű Gyula szerkesztette és az úri középosztálynak készült, liberális-konzervatív Magyar Szemle, illetve a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti folyóirata, a Szocializmus Amerika-ábrázolását vizsgálom. Utána azt kísérem meg rekonstruálni, hogy miként nézte a Magyar Világhíradót a két folyóirat képzeletbeli olvasója – azaz miként nézték ugyanazt a híradót, és láttak esetleg más és mást. Mivel az 1931–1934-es híradók eltérő értelmezési lehetőségeit vizsgálom, a két folyóiratot is eddig az időpontig elemzem. Vizsgálatom alapvetően kvalitatív, a filmhíradók esetében azonban kvantitatív tartalomelemzési módszert is követek.

1. Világgép

Mindezek előtt azonban tisztázni szükséges, hogy mi is az a világgép, miként kapcsolódik ahhoz a módhoz, ahogy egy befogadó (esetünkben) az Amerikáról szóló híreket, leírásokat „fogyasztja”, azaz értelmezi.

Clifford Geertz egyik tanulmányában azt írja, hogy az antropológiában a kultúra két részét szokás megkülönböztetni. Az egyikhez az értékelő elemeket és az érzelmeket lehet sorolni (erkölcsi és esztétikai kategória), a másikhoz a kognitív, egzisztenciális vonatkozásokat. Ez utóbbi a világgép, „a dolgok tiszta megjelenése [...] azaz a természetről, az énről, a társadalomról alkotott képzetek összessége [valamint] a rendről vallott legáltalánosabb eszmék” együttese. Másként fogalmazva: „a valóság feltételezett struktúrája”, a „fundamentális valóság” (Geertz, 1994a: 5, 8, 9). Egyetlen társadalomban is sokféle világgép, „a realitások különféle víziói” (eltérő realitások) léteznek tehát egymás mellett, és ebből következően létezik többféle ethosz (etika, életstílus) is.

A világgép Geertz szerint az ember biológiai szükséglete, hiszen mindenki vágyik arra, hogy „tényszerű alapot” találjon meggyőződése számára, illetve hogy értelmezni tudja újabb és újabb tapasztalatait azért, hogy a személyes valóságában fenn tudja tartani a rendet. A világgép azonban abból a szempontból is szükséglet, hogy kiszűri a látott, hallott, átélt dolgok közül azokat, amelyek jelentést kapnak, illetve azokat, amelyek nem. Azaz (így is) tehermentesít. Ahogy Max Weber mindezt „megfordítva” írta: „A dolgok nem csupán vannak vagy megtörténnek, hanem jelentéssel bírnak, s éppen jelentésük miatt történnek meg” (uo. 10).

Kérdés természetesen, hogy az újabb és újabb tapasztalatok (amelyek éppen a világgépbe illeszthetőség szempontja alapján válnak jelentéssel bíró tapasztalatokká) miként formálják a világgépet, ennek nyomán maguk a korábbi tapasztalatok miként kapnak „idővel” más jelentést – például akkor, amikor egy egységes, elbeszél történet elemeivé válnak (Sipos, 2012a: 103–109).

Ez a probléma a szövegek jelentése megfejtésének, a befogadásnak, értelmezésnek a kérdése. Pontosabban a befogadás és értelmezés kérdésének csak az egyik fele, hiszen az alapvető(bb) kérdés az: egyáltalán milyen módon fejthetjük meg, hogy az olvasó miként értelmezett valamilyen szöveget? Paul Ricoeur Gadamertól indulva, kissé talán nyakatekert módon azt írja erről, hogy ha azt akarjuk megérteni, hogy valaki milyen elvárásokkal kezd olvasni egy szöveget, akkor „*az előzetes hagyományok kiművelte referenciák rendszerének*” vizsgálatát szükséges elvégezni (Ricoeur, 1999: 338). Ez leegyszerűsítve annyit tesz, hogy rá kell jönni: milyen (szöveg)értelmezési módokkal rendelkezik az olvasó, a néző, amikor olvasni, nézni kezd. Azaz milyen víziója van a „realitásról”, mint gondol „fundamentális valóságnak”? Milyen a világgépe, amely az értelmezésben segíti? Mit jelentenek számára a szavak? Tulajdonképpen ezt fejezi ki a mottóul választott idézet is: az olvasók, nézők eltérő módon értik, fejtik meg (dekódolják) ugyanazokat a szövegeket (v. ö. Hall, 2002: 426–433). (Itt érdemes megemlíteni, hogy a kultúra két aspektusa témánk szempontjából nem választható külön. A világról való tudás „csak” részben tárgyi tudás ugyanis, részben éppen rá vonatkozó attitűd, és a jelentés-előállítás közben ezek kölcsönhatása érvényesül.)

A kérdést megközelíthetjük úgy is, hogy a médiaszövegek megfejtéséhez különböző tudásokat mozgósítanak a befogadók, és az újonnan előállított jelentések hatására, a befogadás közben és hatására egyúttal módosul(hat) is a tudásuk. Az ideológia mint kulturális rendszer című tanulmányában lényegében Clifford Geertz is azonosítja a jelentésszociológiát és a tudásszociológiát (Geertz, 1994b: 25).

Peter Burke egy helyütt azt írja, hogy az „új tudásszociológiát” (vagy a tudásszociológia második hullámát) a következők különböztetik meg a régittől (az első hullámtól): a tudás megszerzése és közvetítése helyett a hangsúlyos a tudás gyártásának mikéntje lesz; kevesebb figyelmet fordítanak a társadalmi struktúrákra, és többet az egyénekre és a nyelvre. A tudásbirtokosokat nagy és differenciált csoportként képzelik el (ellentétben a korábbiakkal), és ezzel összefüggésben a helyi, illetve a mindennapi tudás, az értelmiségiek aktivitása lesz fontos. A nagy csoport(ok) helyett tehát a kisebb csoportok, körök, hálózatok mindennapi intellektuális életét tanulmányozzák, azokat, amelyek előállítják és szétterítik a tudást. És végül: a tudás társadalmi szituáltsága önmagában is vizsgálat tárgya, azaz az a kérdés, hogy például a generációk, a társadalmi nemek, a helyi közösségek (régiók stb.) tudásai között milyen különbségek léteznek eme jellemzők miatt (Burke, 2002: 7–8).

A tudás társadalomtörténetének története is ehhez hasonlóan alakult. A tudások pluralitása, azaz, hogy minden kultúrán belül különféle tudások vannak, elfogadottá vált. A lokális és a mindennapi tudások is legitim kutatási témává lettek, és általában is elterjedt a nézet, hogy „mindennel foglalkozni kell, amit a társadalomban tudásnak tartanak” (uo. 14). Ugyanakkor a történészek – írta Burke 2002-ben – jobbra mégiscsak az elitek tudásával foglalkoznak.

Tanulmányomban mindezek nyomán azonosítom a világgépet és a világra mint egészre vonatkozó tudást. Két eltérő társadalmi csoport világgépének egy-egy szeletét (egy meghatározott tárgyra vonatkozó tudását) próbálom feltárni, azaz a valóság eltérő társadalmi konstrukcióját (Berger & Luckmann, 1999) és a tudás gyártásának módját. Tehát nem egy konkrét olvasó, néző „megfejtésére” (olvasatára) vagyok kíváncsi, hanem társadalmi csoportokéra. Pontosabban két szubkulturális közösséget, a Magyar Szemle és a Szocializmus olvasóközönségét választottam, és így „az igazság keresésében és felfogásában megmutató társadalmi összetevőkön” kívül (Geertz, 1994b: 25) politikátörténeti szempontot is érvényesítve kísérlem meg bizonyos „médiaszövegek” múltban volt lehetséges értelmezéseit rekonstruálni.

2. Amerika mint példakép és mint idegen

Mielőtt a Magyar Szemle és a Szocializmus Amerika-ábrázolását bemutatnám, igen röviden két kérdésre kell még kitérnem. Az egyik, hogy miért is tekinthetjük ezt „fontos” témának. A másik, hogy helyes-e egységesnek tételezni a két orgánus USA-képét. Nem lehet-e, hogy valamiféle belső pluralizmus érvényesült? Ez azért fontos, mert belső

pluralizmus (egymással ellentétes értelmezések, valóságok, tudások stb.) esetében kérdéses, hogy rekonstruálhatunk-e valamiféle világgépet. Erre azonban később térek ki.

Miért tekinthetjük tehát „fontosnak” az USA-kép alakulását? A Horthy-korszak Amerika-ábrázolása egyrészt a globalizálódás és annak tapasztalata, másrészt a világ, Európa és Magyarország vélt vagy valós amerikanizálódása, az amerikai mintát követő „világvárosi ízlés” miatt lett „fontos” (Rydel & Kroes, 2005; Weinbaum, 2008). Harmadrészt azért, mert az Egyesült Államok a szabadságjogok biztosítása, a modernizáció okán a reformkori Magyarországon is példa-kép volt (Závodszy, 1997). A 19. század második felében ez kissé módosult, mert „idegenszerűsége” (egyebek között a rabszolgaság, az európai kultúrától való eltérése) is téma lett (Vörös, 1988: 189–202; Vári, 2006: 153–184). Ehhez képest a 20. század első évtizedeiben egyrészt a tömegkultúra és a tradíció hiánya, az „erkölcstelenség” terjedése, másrészt viszont a szabadságjogok, a demokratizmus, a magas átlagos életszínvonal lett az Amerika-kép lényeges eleme (Remenyik, 1943: 6).

2.1. Az amerikai és a világgkultúra ábrázolása a Magyar Szemlében

A Magyar Szemle cikkeiben az Egyesült Államok „Európa tükreként” szerepelt, még ha olyan tükör volt is, amely olykor erősen felnagyította a sajátosságokat. Az USA-ról író szerzők jelentős részben ugyanis mindig visszakanyarodtak ahhoz a kérdéshez, hogy Amerika – az alapvető kulturális különbségek, a kulturális idegenség (vagy a „kultúrátlanság”) miatt – nem Európa. (Kisebb részük pedig arra, hogy Amerika – európai.) Ha Amerikáról írtak, akkor tisztán látták, látni vélték az európai sajátosságokat, vagy Amerikával szemben mutatták azokat.

A Magyar Szemle Amerika-képének tágabb értelmezési keretét a világ összezsugorodásáról, a kölcsönös függésről, a kulturális egyneműsödésről-hasonulásról, a gyorsulásról, a mechanizálódásról, illetve a tömegesedésről, a tömegtársadalmakról alkotott elgondolások jelentették (noha maga a tömegtársadalom fogalma csak az 1930-as években jelenik meg).

A tempóváltás mint az új kor egyik meghatározó jegye több helyütt is felbukkant a Magyar Szemlében. Surányi Miklós ezt, valamint a gép-korszakot, a lelkeség megváltozását és a világméreteken való életet kapcsolta össze.

A 19. század utolsó két évtizedétől kezdve – így Surányi – az ember meghódította a földet, a vizet és a levegőt, és ezzel, illetve az ezt lehetővé tevő eszközökön kívül a hangosfilmmel és a rádióval „egy új világtörténelmi korszak kezdetét éljük”: „Ma tíz esztendő alatt többet él az ember, mint azelőtt ötven év alatt [...és emiatt] A modern ember [...] Mintha csak kétszáz kilométeres gyorsasággal, repülőgépen távolod[na] el a múlttól.”³ A modern embert „ma”, ebben „az agyontechicizált és egzakt korszakban” a tények érdeklik az irodalomban, nem az erkölcsi kérdések, az igazság vagy a mese. Ennek (mágán a gép-korszakon kívül) Surányi szerint az az oka, hogy „az értelmi és hatalmi erő imádata”, az „agy-kultúra” elhomályosítja a 19. századot még jellemző „kedélyi” vagy „érzelmi” kultúrát, és új világgépet hozott (az irodalomban is). A „totális korban”, a „globus-ember korában”, a „föld szocializációjának” idején az egyéniség kultuszát a fajok, a nemzetek és a kontinensek fontosságának elismerése vette át; az egyén helyébe a tömeg, a kollektív és a világgazdaság lépett.⁴

A tempó, a gépek kultuszát, a kultúra negatív irányúként érzékelt metamorfózisát és az amerikanizálódást általában szorosan összefüggő jelenségként tárgyalta a Magyar Szemle. Általános továbbá az USA világpolitikai-gazdasági és katonai jelentősége növekedésének ábrázolása is (ez utóbbiról később részletesebben írok). Harsányi Kálmán 1927-es cikkében például három kultúrát különböztetett meg. Az „egészségre szomjazó, megcsömörlött világban”: a „poshadozó európai kultúrát”, az őt „szélhámoskodásával fenyegető” amerikaiit (ez az „amerikanizmus”), valamint az „egészséges”, „mélyebbről fakadó, tisztábbra szűrt s etikailag emelkedettebb” ázsiait.⁵ Az író Thurzó Gábor 1940-ben pedig már tényként rögzítette (annak mutatta) az európai és az amerikai kultúra egyneművé válását, igaz, a bestsellerek sajátos szempontjából. Európa és Amerika között ugyanis „többé nincs ott az óceán” – ráadásul, ami siker Amerikában, az nem csupán Európában siker, hanem Indiában is.⁶

3 Surányi Miklós: Az új regény. *Magyar Szemle*, 1932. 4. sz. 334–336.

4 *Uo.*, 336–337.

5 Harsányi Kálmán: Ázsia felé. *Magyar Szemle*, 1927. 1. k. 70.

6 Thurzó Gábor: Best-seller vagy irodalom? George Stevens, Stanley Unwin és Frank Swinnerton „Best-sellers, are thy born and made” című vitakönyvének margójára. *Magyar Szemle*, 1940. 5. sz. 359, 364.

Az európai kultúra amerikanizálódása (pontosabban amerikanizálódásának ábrázolása) Magyarországon szorosan összekapcsolódott Németország modernizációjának – tudniillik amerikanizálódásának – kérdésével. Sajátos példa erre a jogi és külpolitikai közíró, Czakó István Berlinről, egy „kis darab Amerikáról” szóló elemzése. Czakó szerint az „öreg Európában” több ok miatt terjed az „amerikanizmus”.

1. Berlin „világ-metropolisz”, ahol sok idegen él – legszívesebben pedig éppen az idegenek (itt: orosz és lengyel zsidó emigránsok, dél-amerikai bevándorlók) „kozmpolita serege hajlik [...] új gondolatok, új életstílus befogadására”.
2. Az új amerikai életstílus „tiszteletet igénylő »le a kalappal« patina fém-jelzéssel indult” európai útjára. A „lázás amerikanizálódni akarás” oka tehát Amerika „bálványozása”, és ez tükröződik a német lapokban is, amelyek állandóan amerikai írókat, sportolókat, azaz ottani hírességeket reklámoznak.⁷
3. Annak, hogy mindez éppen Berlinben öltött hatalmas mértéket, oka az amerikai és a német nép számtalan hasonlósága: rajongása a hatalmas méretek, a technikai újítások, a rekordok iránt.

Berlin mindezek (és a nagyszámú amerikai turista, valamint az amerikai áruk dömpingje, az amerikai üzleti fogások terjedése) miatt lett amerikaivá: Czakó felsorolásában új épületei, üzletei, életmódja, a furcsa figurák serege mind-mind amerikai. Ilyen a város „Haus-Vaterlandja”, ez a világ népeit felvonultató és bemutató kerek épület⁸ (benn többek között a „cigányos magyar pusztá” és „a texasi cow-boyok »Wild-West« lebuja”), amely Európa legamerikaiabb „tákolmánya”, és ilyenek a felhőkarcolók.⁹ Mellettük a szokásos amerikai figurákat és élethelyzeteket is felvonultatta: a táncos vagy énekes néger „nagyságát”, a football- és bokszt-mecceket, amelyek az USA „kulturátlanságát” különféle leírásokban gyakran jellemezték. Ezen kívül az amerikaiak vonzódtak a „sületlenségek” iránt, és nem értették az európai kultúrát (Czakó ábrázolásában számukra például az oberammergaui passiójáték nem emelkedett, hanem „lovely”).¹⁰

Alig egy évvel Czakó elemzése után jelent meg Moravek Endre írása Németország kulturális sokszínűségéről. Arról, hogy „letűnt, soha vissza nem térő életformák jóformán átmenet nélkül keverednek össze távoli világrészek importált és talán jövő századok előlegzett, vajúdo elemeivel”: egymás mellett található itt Amerika, India és például a tegnapi Németország. Az új elemek közül a „legszenbetűnőbb” „az amerikai tempójú munka”, ami értelemszerűen Amerika hatása. Ezen a ponton Moravek is kitér az amerikai és a német nép hasonlóságára, azaz arra kérdésre, hogy a német társadalom egy jelentős csoportja (vagy jelentős csoportjai) miért is hasonult(ak) olyan könnyen és oly nagy mértékben „az” amerikaiakhoz. Ennek az oka szerinte a pontosság, a lelkiismeretesség, a kötelességtudás és

„...a drillig menő fegyelem, mely az embert gépalkatrésszé tudja átalakítani: mind olyan kellek voltak, melyekből az amerikai szellem befolyására egy varázsütéssel, szinte átmenet nélkül előállt egy mechanizált, racionalizált Grossbetrieb [nagyüzem]-Németország.”¹¹

Ez az átalakulás, a könyvtárakat és a kórházakat is elérő üzemesítés, a célszerűségre való törekvés és a racionalizálás a nagyon is amerikai megoldások és jellemzők, illetve az állandó rohanás, a felfokozott tempó (ez Berlin és Amerika vissza-visszatérő jegye) az, ami miatt a szórakozás is rohamtempóban zajlik. A kultúra gyors és felszínes fogyasztása lett tehát általános, valamint az erős és túlzó érzelmesség, a szenzációs iránti fogékonyság. (Ez Czakó István egyik korábbi, 1928-as cikkének arra a kitételére hasonlít, amely szerint az amerikai tempójú élettel nem fér össze az elmélyült olvasás: „A dolgozó Jenki, a businessman [...] nem ér rá naponként holmi hosszú elmefuttatásokat olvasni”, ezért „a könnyű fajsúlyú apróságoknak van a legnagyobb publicitásuk”).¹²

Az új szokások közül (amelyek terjesztője a városi ember – Czakónál a „világ-metropolisz” kozmpolita lakossága)¹³ Moravek a női divat átalakulását (a „nyugati sikk” terjedését), illetve a női erkölcsök változását emelte ki. Az utóbbit

7 Czakó István: Berlin amerikai színei. *Magyar Szemle*, 1931. 2. sz. 141.

8 Uo., 142–147.

9 Teljesen más módon említi az amerikai–német kapcsolatokat, az egymásra hatás kérdését a *Magyar Szemle* egyik recenzense. Eszerint az amerikai felhőkarcolók építésének műszaki tapasztalatait „a német szűrő alaposágán és rendszerességén keresztül juttatja” Magyarországra Enyedi Béla *Vas- és betonvázás épületek* című könyve. (*Magyar Szemle*, 1930. 3. sz. XII.)

10 Czakó István: Berlin amerikai színei. *Magyar Szemle*, 1931. 2. sz. 142, 147.

11 Moravek Endre: Német kaleidoszkóp. *Magyar Szemle*, 1932. 2. sz. 127.

12 Czakó István: Amerika szemlék. *Magyar Szemle*, 1928. 11. sz. 279.

13 Czakó István: *Berlin amerikai színei. I. m.*

szerinte a közvélemény a „Sachlichkeit” szemszögéből kezdi szemlélni: mivel a házasság a gazdasági nehézségek miatt egyre ritkább, nem várják el, hogy a lányok lemondjanak „élethez való jogukról”, azaz hogy csak a házasságban éljenek szexuális életet. A Sachlichkeit utalás a weimari Németország új tárgyiasság, Neue Sachlichkeit irányzatára, amelyet a hasznosság, a célok és a tények kultusza jellemzett. „Az új tárgyiasság maga az amerikanizmus” – írja Dennis Crockett (Crockett, 1999: 1).

Mindent a haszonelvűség, a racionalításra való hajlam határoz meg. Minden mechanizálódik: az új bálvány ennek megfelelően a „gépmember”, az új vallás pedig a „gépvallás” – azaz a kommunizmus, amely valójában a „proletáriátus” hite. A vallás ugyanis már „kihullott” a „proletár” lelkéből, a „nemzeti érzést [pedig] megette a gép”: a gépnek ugyanis „nincs hazája”.¹⁴

Mint említettem, ha a szerzők Amerikáról írtak, akkor felnagyítva mutatták az európai sajátosságokat, vagy Amerikával szemben mutatták azokat. Ezt láttuk Czakó István *Berlin amerikai színei* című elemzésében is, ahol Amerika a felületességet, az ürességet, míg (az eredeti, a tradicionális) Európa a kultúrát jelentette. (Illetve többek között Moravek Endre és Czakó másik említett írása szintén ezt mutatja.) Ráadásul Czakó azt is megjegyezte, hogy még Budapesten is látni az amerikai üzleti-kereskedelmi módszerek jeleit: például az „automata buffet-eket” vagy a „Capital mozgót” (amelyet szerinte helyesen például „Kassa-mozgónak” kellene nevezni). Az „amerikai” tehát a „nemzeti” ellentéte. Thurzó Gábor ugyanezt a könyvkereskedelemben vélte megtalálni: eszerint Magyarországon az angolszász neoromantikus írók könyvei a népszerűek, és a magyarországi kiadó „a reklám ötleteit is szívesen másolja le, persze csökkentett arányokban és szerényebb vakmerőséggel”.¹⁵

Nagyjából ugyanekkor, az 1920-as és az 1930-as évtized fordulóján megjelent, egy amerikai szerző filozófiatörténeti kötetéről szóló recenzióban (W. Durant *A gondolat hősei* című, magyarul az előző évben megjelent könyvéről) Európa és Amerika szembenállását a szerző a következőképpen konstruálta meg: Amerika egyik sajátossága, hogy mindennek hasznosnak kell lennie (lásd az új tárgyiasságról mondottakat), hiszen ott az ember „azért él, ami van”, és nem „azért a Nagy Titokért, ami e kézzelfogható valóság mögött rejtőzik”. Ez utóbbi ugyanis Európa sajátossága (azaz Amerika materiális, Európa spirituális), mert „Mi legalább háromszáz évvel öregebbek és komolyabbak vagyunk”. Durant könyve a filozófia történetéből csak az „ideális ember megszületését” célzó „hasznos filozófiával” foglalkozik, amely megközelítés az amerikai öntudat és gőg miatt is jellemzője. Amerika ugyanis a szerző szerint így is kifejezésre juttatja a szándékát, hogy a fiatal(abb) ország nemsokára bölcsességben is túlszárnyalja majd Európát: „Amerika ma már nem akarja utánozni Európát, hanem tudatosan más akar lenni és pedig minden téren több és különb. Egyelőre azonban át akarja vinni Európába kincseit, hogy lássa, mit kell felülmúlnia.” Ebben a recenzióban Amerika semmilyen módon se bírhat pozitívumokkal: a demokrácia és a nevelés (a halhatatlanság mellett) fontos értéknek számít ugyan „ott” – de ez az „ott” a „standardizált U.S.A.”.¹⁶

Az ilyesféle szembeállítás olykor egészen röviden oldották meg. Reményi József egy átmenetileg jelentősnek tűnő amerikai politikusról szóló cikkében az illetőt így jellemezte: a műveletlenebb Dél szószólója, „noha ő maga, ha nem európai, de amerikai fogalmak szerint, kulturált ember”.¹⁷ Hamvas Endre pedig az állandó jelzős szerkezetek közhelyszerű párosítását alkalmazta: „elvéhdedett Európáról” és „anyagias Amerikáról” írt.¹⁸

A Magyar Szemlemben elvétve ugyan, de másfajta interpretációk is felbukkantak. Farkas Árpád elvetette például a civilizált Amerika – kulturált Európa szembeállítását (az első világháborús német propagandából ennek a konstrukciónak egy másik példája ismert: a civilizált Anglia és USA, illetve a kulturált Németország ellentéte [Sipos, 2010: 105–106]), sőt leszögezte: az inkább a tömegekhez kapcsolt civilizáció és a kultúra nem ellenségei egymásnak, mert hosszú távon minden új civilizáció „egy új kultúra kialakulásához vezet”.¹⁹ Mivel aktuálisan minden átalakulóban van, lehetséges, hogy a 20. század első fele „túlnyomóan” a civilizáció kora lesz, amit a gyorsabb élet és nyomában a lelkiség változásai kísérnek.²⁰

14 Moravek Endre: Német kaleidoszkóp. *Magyar Szemle*, 1932. 2. sz. 128, 129.

15 Thurzó Gábor: Best-seller vagy irodalom? *Magyar Szemle*, 1940. 5. sz. 364.

16 nj: „A gondolat hősei”. *Magyar Szemle*, 1931. 2. sz. 200.

17 Reményi József: Huey Long, az amerikai Hitler. *Magyar Szemle*, 1935. 9. sz. 30.

18 Hamvas Endre: A művelt világ és a missziók. *Magyar Szemle*, 1929. 11. sz. 223.

19 Farkas Árpád: Árt-e a gép a művészetnek? *Magyar Szemle*, 1930. 8. sz. 354.

20 Uo., 350. – Farkas itt Glatz Oszkár ellenében Vaszarj Jánosra hivatkozik, aki a töltőtoll és a rakétaautó kapcsán egyaránt az idő legyőzéséről írt (352).

És ilyen „kivételes” interpretáció volt Kornis Gyula egyik írása, amelyben a világkultúrát a 19. századtól egyre jobban meghatározó angol és amerikai eredetű *angolszász* kultúráról írt. Arról, hogy a reformkorban Széchenyi István angol példái-példaképei, a forradalom bukása után Kossuth Lajos angliai és amerikai útja, majd a kiegyezést követően a Nyugatról hazatért emigránsok tették népszerűvé ezt az angolszász világot, és „jelentékeny angol-amerikai kultúrát [...] csepegtettek a nemzetbe”.²¹ Ám a 19. század végén Ausztria „külpolitikai gyámsága” nyomán mindez megváltozott. A „magyarság művelődési horizontja mindjobban összeszűkül[t]”, centruma „a germán kultúrkör középpontjával azonosul[t]”, és már csak az Amerikából visszatért emigránsok, tehát a „munkásosztály” képviseli „egészen alsó fokon” az „angol jellegű műveltséget”. Mindez nem csupán azért problémás, mert a 20. század első felében a „világkultúra” angolszász lett, hanem azért is, mert a minimális szellemi kapcsolatok következményeként a „nemzetközi politikában annyira döntő angol és amerikai világ előtt Magyarország mindmáig teljesen ismeretlen föld maradt.”²²

Fontos aláhúzni egyrészt, hogy Kornis nem amerikai, hanem angol-amerikai kultúráról beszélt, és a két jelzőt – mint látjuk – felcserélhetőnek gondolta. Éppen ez lehet az egyik oka annak, hogy az amerikai kultúrát (továbbá) nem ábrázolta alacsonyabb rendűnek – hiszen nem európai gyökerűnek nevezte, hanem (az angol egyenlő amerikai megfeleltetéssel) tulajdonképpen európainak mutatta. (Az európai származás – mint láttuk – önmagában nem minden elemző szemében biztosítja a „színvonalat”). Másrészt Kornis a világ globálissá válásának fontosságát, az országok egymástól való (kölcsonös) függésének létezését hangsúlyozta, amikor felvetette: lényeges, hogy Magyarországot ismerjék Amerikában – éppen a nemzetközi kapcsolatok miatt és Magyarország szempontjából.

Kornis leírásához kapcsolódik a *világkultúra* kialakulásáról szóló elgondolások azon fajtája, amely szerint ennek forrása nem Amerika, és amelyik szerint a helyi nemzeti tradíciók miatt nem is teljesen egységes. Ezt a (napjainkban a modernizáció-fogalom újraértelmezése során divatos) elgondolást a Magyar Szemlében a történetfilozófus Joó Tibor fejtette ki. Úgy vélte: éppen az európai kultúra terjedt el és lett általános a Földön, azaz ez maga a „világkultúra” (másként: „az egyetemes emberiség kultúrája”), és ez a világkultúra teremtette meg az „egyetemes emberiség”-et a korábban egymásról nem is tudó, egymást nem ismerő, eltérő kultúrájú földrészek nemzeteiből. Itt tehát az „egyetemes érintkezésről” és az annak nyomán kialakult „kulturális integrációról” van szó – ám ez a folyamat Joó szerint nem homogenizál(t), hiszen az egyetemes kultúra kiegészül „a lokális kultúrák elemeivel”.²³ (Az említett modernizáció-meghatározás szerint a modernizáció nem amerikai, hanem európai eredetű, és a helyi tradíciók miatt jelentkező eltérések okán helyesebb is modernizációkról beszélni [Niedermüller, 2008: 12–15].)

Ugyancsak a kulturális homogenizáció tagadása a vezérgondolata ifj. Wlassics Gyula 1930-as cikkének. Az irodalmi és általában a művészi érték, illetve a közönség műalkotások iránti érdeklődésének az alapja, szerinte, a sajátos íz: annak a környezetnek a tükröződése, amelyben az alkotó él, és amelyet ismer. Emiatt tévedésnek nevezte, hogy egyes művészek „a tősgyökeres faji jellegzetességek eltüntetésével kozmopolita profilt próbálnak adni” műveiknek. Másfelől tévedésnek tartotta ezt az általa azonosított törekvést azért is, mert úgy vélte, hogy a világ zsugorodása, a kapcsolatok intenzívebbé válása éppen hogy növelni fogja a népek egymás iránti érdeklődését. Mint fogalmazott: „A nemzetek egymáshoz való közeledése, amely alkalmasint a jövő uralkodó eszméjévé válik, nem a nemzetek uniformizálódását jelenti, sőt fokozottabb érdeklődéshez vezet távoli népek eredeti kultúrártékeinek egyéni színei iránt.” Wlassics leírása ezen a ponton a (Távol-)Kelet iránti, 19. században folyamatosan növekvő érdeklődésre emlékeztet, vagy legalábbis arra igaz. Ezt az érdeklődést kísérte a fotós orientalizmus (a Kelet sajátos felfedezése, dokumentálása, bemutatása), valamint orientalizálás (például a kosztümös-keleties élőképek fotografálása, vagy mondjuk a japán festőművészet motívumainak felhasználása) (Sontag, 1999: 116).

Visszatérve a cikkhez: ebben talán természetes módon feltűnik Amerika is, mégpedig két módon. Egyrészt példaként arra, hogy a távoli kultúrák iránti érdeklődés milyen jelentős lehet, ugyanis: „Feltűnő, hogy [...] amerikai mesekönyvszerkesztők mennyire érdeklődnek az eredeti magyar népmesék iránt.” Másrészt Amerikát nem Európával szemben határozta meg. Miközben arról írt ugyanis, hogy a magyarországi oktatási reformtörekvések szószólói a „gépek hazájából” a hazai „túltengő idealizmusunk helyébe több realitást és praktikus érzéket óhajtanak átplantálni”

21 Kornis Gyula: Az angol középiskolák. *Magyar Szemle*, 1929. 1. sz. 94.

22 Uo., 95.

23 Joó Tibor: Mit értsünk „Európa” alatt? *Magyar Szemle*, 1931. 12. sz. 381–382.

– hangsúlyozta: a tévhittel ellentétben „az emberi lélek formálása” során az USA-ban sem mellőzik a (nem részletezett) idealisztikus törekvéseket.²⁴

Jó Tibor írásának másik alapelemét találhatjuk meg Teleki Pál 1931-es, *Az európai probléma* című tanulmányában: a világ európaisításának gondolatát. Teleki itt abból indult ki, hogy a 20. században jelent meg a világgazdaság és a világpolitikai egyensúly (mint olyan), amikor is a világban országok és országok szövetségei állnak egymással szemben. Európa azonban „ma” válságban van, és ennek gyógy módja (például) „Európa világ-beállítottságának megváltoztatása”, illetve valamiféle európai szervezet vagy újfajta szervezethez. És hogy miért van erre szükség? Teleki válasza szerint: „az egész világ iparosítása, benépesítése, művelődése, demokratizálódása és ezzel politikálása, összefoglalóan európaisítása következtében.”²⁵

2.2. Az amerikai és a világgazdaság ábrázolása a Szocializmusban

A Szocializmusban kevésbé volt téma az amerikai és a világgazdaság milyensége és viszonya. Nem volt jellemző az elutasító hang sem, amely a Magyar Szemle írásait inkább meghatározta. A szociáldemokrata folyóiratban nem foglalkoztak ugyanis az amerikai tömegkultúra termékeivel.

Annak az ábrázolásnak, amely az angol és az amerikai kultúra közösségét, így az amerikai kultúra európaiságát vagy európai gyökereit hangsúlyozta (Kornishoz hasonlóan), megtaláljuk a példáját a Szocializmusban is. A szociológus Braun Róbert tanulmánya – amely alapvetően az amerikai közigazgatás-önkormányzatiság 18. századi angol eredetét mutatta be – abból indul ki, hogy az amerikai kultúra „az Óceánon túlra átültetett angol kultúra”, illetve hogy a két részre szakadt angol nemzetről kell beszélni az egykori gyarmatok és az egykori anyaország kapcsán. (Braun azt a gondolatot is felvetette, hogy Angliában a konzervatív forma gyakran radikális tartalmat foglal magában, míg Amerikában fordítva: radikális formában konzervatív tartalom található.)²⁶

Amerikában azonban a politikai formákon túl az élet más területét is a tradíció hatja át. Ilyen az egyetemi szféra – hangsúlyozta Braun, aki itt azt hozta fel, hogy a Harvard Egyetemet 1636-ban alapították, régebben tehát, mint a nagyszombati (budapesti) egyetemet (az utóbbi megállapítás tévedés).

Összefoglalólag azt mondhatjuk, hogy Braun alapvetően tagadta, hogy Amerika „Újvilág” lenne, hogy az USA fiatal állam, „népe pedig fiatal nemzet” volna. Szerinte a történelmi múltját valójában csak eltakarják a modern technikai megoldások, a modern nagyváros és modern nagyvárosi igazgatás.²⁷

Az amerikai kultúra kritikája azért a Szocializmusban is létezett, de sokkal burkoltabb módon jelent meg. Jó példa erre Gró Lajos 1926-os írása. Bár filmkritikájában Gró amiatt fejezte ki örömét, hogy a „limonádé-darabokhoz szokott Amerikában ilyen témát is filmre lehetett vinni” – ezt egyrészt Eric von Stroheim *Gyilkos arany* című „naturalista” alkotása kapcsán jegyezte meg, másrészt kritikája Chaplin *Aranylázának* dicséretével indult. Azaz két remeknek tartott filmet mutatott be, ami „lerontotta” a „limonádéra” tett megjegyzése erejét.²⁸ A harmincas években pedig Kassák Lajos sorra számolt be az amerikai irodalom újabb műveiről, és ő elsősorban olvasásra ajánlott könyvekről írt (kivéve Van Vechten a „közepes művészi teljesítményt” jelentő, *Néger mennyország* című alkotását, amelyet viszont szociális tartalma miatt dicsért). Edna Ferber regényének művészi megformálását dicsérte – miközben a regény értelmezését az „USA a korlátlan lehetőségek hazája” értelmezési keretben végezte el. Hemingway *Búcsú a fegyverektől* című regényét igen határozottan remekműként mutatta be. Dos Passos *A 42. szélességi fok* című munkája kapcsán pedig egyenesen azt hangsúlyozta: a bokszt (a klasszikusan amerikai és/mert nyersnek és erőszakosnak mutatott sport) mellett az USA a művészetekben is előretört:

24 Ifj. Wlassics Gyula: Magyar irodalom külföldön. *Magyar Szemle*, 1930. 11. sz. 270, 272.

25 Teleki Pál: Az európai probléma. *Magyar Szemle*, 1931. 3. sz. 217.

26 Braun Róbert: Az amerikai helyi kormányzat. (Local Government [!]). A helyi kormányzat története, különös tekintettel a városra. *Szocializmus*, 1925. 6. sz. 222. Ehhez hasonlókat mások is megfogalmaztak az első világháború után. Például a pedagógiai-politikai szakíró, Paul M. Rühlmann *Kulturpropaganda* című 1919-es munkája szerint az antant győzelmének következtében az angol kultúra terjed majd el a Földön, a világ „anglizálódni” fog – éppen „az angolszász faj világuralmának gondolata” miatt (Fekete József: P. M. Rühlmann: Kulturpropaganda. Charlottenburg, 1919. [Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte] Társadalomtudomány, 1921. 311.).

27 Braun Róbert: Az amerikai helyi kormányzat. I. m., 1925. 6. sz. 224.

28 Gró Lajos: Az igazi film. *Szocializmus*, 1926. 5. sz. 192.

„...a brutálisan fiatal amerikai szellemet az Európával való közvetlen érintkezés nemesítette meg, de ma már látnivaló, hogy ez a fejlődési folyamat szokatlan tempóban emelkedik és szélesedik s a lenézett technikai civilizáció légkörében új, az európai szellemiségnél egy sokkaloldalúbb, átfogóbb, korszerűbb kultúrszellem van kialakulóban.”

Kassák ehhez (Farkas Árpád 1930-as, a Magyar Szemlében megjelent, a kultúra–civilizáció kettősség leírására emlékeztető módon) annyit fűzött hozzá: magától értetődik, hogy „ebben a szellemenben még nagy a rendezetlenség, kiegyensúlyozatlanság”, de ez nemsokára elmúlik, mert a fiatal írógeneráció elődei „megteremtették Amerika technikáját, és ők meg fogják teremteni Amerika kultúráját”.²⁹

2.3. Amerika és Európa viszonyának ábrázolása a két folyóiratban

Az első világháború nyomán több európai gondolkodó leszámolt Európa civilizációs felsőbbrendűségének elképzelésével, s az „öreg kontinens” hanyatlását vizionálta (Kaalbe, 2008: 166–167). Így volt ez Magyarországon is. A Szocializmus vagy a Magyar Szemle több munkatársa, szerzője is osztotta azt a véleményt, amely szerint Amerika gazdaságilag és politikailag is sokkal erősebb lett, Európa pedig hanyatlik. Például a Szocializmusban Méhely Kálmán egyetemi tanár, 1918-ban államtitkár, ekkor nemzetgyűlési képviselő, arról írt, hogy Európa Perzsia sorsára jut, ha nem képes világhatalmát fenntartani. Elsősorban a sokkal hatékonyabb Amerika jelent veszélyt a számára, amelytől Európának tanulnia kell.³⁰ Ugyanígy látta a Vas- és Fémmunkások Lapja szerkesztője, a Szocializmus állandó szerzője, Kruppa Rezső (Varsányi, 1999: 272, 280), aki öt évvel Méhely írásának megjelenése után egyrészt szintén az amerikai tapasztalatok felhasználását javasolta azért, hogy az európai ipar ne játsszon alárendelt szerepet az amerikai iparral szemben. Másrészt viszont annak a veszélyéről írt, hogy Magyarországon a racionalizált termelés csak a munkások kiszolgáltatottságának növekedését eredményezné, de elmaradna a tömegek fogyasztóképeségének növelése, ami pedig Amerikában a racionalizálás része volt.³¹

Sajátos szempontot vetett fel ugyanitt Szerdahelyi Sándor, aki 1923-ban az általában sajátosan furcsa amerikai megoldásként ábrázolt alkoholtilalmat (amely az USA alkotmányrendszerének lett pár évvel korábban a része) azért mutatta követendőnek, mert ez Amerikát újabb versenyelőnyhöz juttatja Európával szemben. Európa az összes súlyos versenyhátránya között ugyanis immár ott található az alkoholizmust is, míg az USA-ban már nem.³²

„A világgazdaság súlypontja Európából Amerikába helyeződött át: ez a nagy háború pozitív (!) fejleménye” – szögezte le írásában a Hortobágyi László álnéven publikáló Faragó László (Agárdi, 1999: 374–375). Európa és az Amerikai Egyesült Államok viszonya megfordult, a korábbi gyarmatszerű kapcsolat megszűnt – sőt: Európából lett Amerika gyarmata. Európa elszegényedett, Amerika meggazdagodott. Ennek a változásnak Faragó leírásában az alapvető oka a bevándorlás. Az USA ugyanis így ingyen, azaz befektetés nélkül kész munkaerőhöz jutott, amit pedig Európa elveszített. Ehhez társultak egyéb okok is: az USA önellátó, mert hatalmas nyersanyagkészlete van, amely révén saját iparát ellátja, illetve mezőgazdasági termékekből is önellátó. Faragó azonban úgy vélte, hogy fordulat következhet be, mert a feudális berendezkedése és a szegénység miatt legtöbb munkaerőt „elűző” ország Oroszország volt – ám a forradalom győzelmével megszűnt a feudális nagybirtok, és így a kivándorlás legfőbb oka. Ebből azonban az is következhetik – tette hozzá –, hogy a kivándorlás iránya talán megváltozik, és Európából a jövőben nem Amerikába, hanem a Szovjetunióba mennek majd.³³

A Magyar Szemlében a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője, Buday Kálmán többször is leszögezte, hogy az amerikai gazdaság „hihetetlen” gyors fejlődése miatt megváltozott Európa és az Egyesült Államok hatalmi viszonya.³⁴ A tör-

29 Kassák következő 1934-es írásairól van szó (az említés sorrendjében): Van Vechten: Néger mennyország. *Szocializmus*, 3. sz. 138–139.; Edna Ferber: Cimarron. *Szocializmus*, 1. sz. 47–48.; Ernest Hemingway: Búcsú a fegyverektől. *Szocializmus*, 8. sz. 231–232.; Dos Passos: A 42. szélességi fok. *Szocializmus*, 4. sz. 177–178.

30 Méhely Kálmán: Dolgozó nemzetek. *Szocializmus*, 1922. 1. sz. 8–12.

31 Kruppa Rezső: A racionalizálás és a munkásság. *Szocializmus*, 1927. 11. sz. 411–415.

32 Szerdahelyi Sándor: A „száraz” U. S. A. *Szocializmus*, 1923. 6. sz. 276–279.

33 Hortobágyi László: Nemzetközi fizetési mérleg és kivándorlás. *Szocializmus*, 1924. 8. sz. 316.

34 Buday Gyula: A newyorki tőzsde. *Magyar Szemle*, 1929. 2. sz. 166–169.

ténész-közgazdász, volt külügyminiszter és a Gyáriparosok Országos Szövetségének volt ügyvezetője, Gratz Gusztáv ugyanitt szintén azt rögzítette, hogy a hatalmas belső fogyasztás, az így lehetővé váló tömegtermelés, valamint a tömegtermelés mechanizálódása miatt Amerikában a termelés költsége alacsonyabb, mint Európában. Emiatt, illetve az USA tőkegazdagsága miatt „állandóan Amerika erősödik és Európa gyengül”.³⁵ (Gratz itt tehát a Kruppa Rezső által említett összefüggésre is kitért – igaz, nem az általa felvetett szempontból –, már ami a tömegtermelés racionalizálása-mechanizálódása és aközött állt fenn, hogy a „tömegtermelők” életszínvonalának emelkedése a tömegtermelésnek jelentős piacot is eredményezett.) Ugyanakkor megemlékezett „az ottani munkabér magasságáról” – ami többek között azért is fontos, mert az amerikai kivételesség egyik állandóan hangoztatott eleme az európainál magasabb átlagos életszínvonal (Ricento, 2003: 611–637). Ez pedig a magyar kivándorlók szemében kívánatos célponttá tette az USA-t, ami a szélsőjobboldali politika egyik problémája volt (Lányi, 1994: 217–248).

Annak, hogy az Egyesült Államok és Európa viszonya megváltozott, természetesen egyik oka az amerikai hitelek jelentős szerepe volt Európa életében. Erre az összefüggésre rendszeresen visszatértek a két folyóiratban. A külpolitikai elemző és kormánypárti lapszerkesztő, Ottlik György a Magyar Szemlében ezt többször is a kölcsönös függés viszonyaiba állította. Egy ízben azt hangsúlyozva tárgyalta, hogy az USA a világháborúba való belépésétől kezdve láthatólag világhegemóniára tör, és hogy a „területileg megsebezhetetlen és erőforrásaiban kimeríthetetlen” Egyesült Államok és Európa viszonya világpolitikai jelentőségű.³⁶

A Magyar Szemlében gyakran tárgyalták ez erőviszonyok első világháború utáni jelentős változását. Ez az USA gazdasági erősödésének témáját jelentette, illetve a fegyverkezés és a nemzetközi hitelélet kérdését. Egyes szerzők elejtett megjegyzéseikben utaltak erre: Máthé Elek a brit politikáról szóló cikkében írt arról, hogy az USA flottaépítése milyen változásokat hozott a brit népelesség belpolitikával kapcsolatos véleményében.³⁷ Ottlik György például külpolitikai szemléiben vissza-visszatért Amerika „erőtéljes fegyverkezésére”, illetve „flottaegyenlőség[re] a brit birodalommal, amelyről [Washington] tizenöt év előtt még csak álmodni sem mert volna”.³⁸ A következő évben Ottlik László (!) is írt az amerikai hitelek szerepéről, illetve arról: ha Németország csödbe jutna, az a továbbgyűrűző hatások miatt pénzügyi katasztrófát eredményezne Nagy-Britanniában és az USA-ban is.³⁹

A Szocializmus és a Magyar Szemle cikkírói – mint utaltam rá – nem csupán Amerika és Európa viszonyát, és ennek a világra (világgazdaságra, világpolitikára) gyakorolt hatását szemlélték és elemezték, hanem e két kontinens és Ázsia együttműködését és lehetséges konfliktusait is. Mind a két folyóiratban többször olvashatni a civilizációk vagy fajok eljövendő nagy összecsapásáról, egy második világháborúról. Ebben a harcban, egyes szerzők véleménye szerint, Európa számíthat Amerika szövetségére. Kornis Gyula egy még nem említett írása szerint például azért lesz ez így, mert bár az Egyesült Államok felszabadult „Európa gyámsága alól”, és gazdasági ereje jóval hatalmasabb lett, de „nagyjában a kultúra egységét Európával megőrizte”.⁴⁰ (Pár évvel később, 1931-ben a Szovjetunióról, illetve a Szovjetunió és a világgazdaság-nemzetközi kapcsolatáról szóló elemzésében Ihrig Károly is érintette ezt a kérdést. Igaz, ő saját témája felől közelítette meg, és azt hangsúlyozta: a Szovjetunió „félelmetes” katonai ereje lesz, „de a szövetkezett Európa és Amerika hadseregeivel mégsem tudná felvenni a küzdelmet, akkor sem, ha Ázsia óriási tartalékait is szolgálatába állítaná”. Ihrig tehát nem az erősödő és önállósodni akaró gyarmatokat, hanem inkább a Szovjetuniót látta a „civilizációk” esetleges harca másik szereplőjének.)⁴¹

Nagyjából ebben az értelmezési keretben zajlott a Szocializmus 1926-os Pán-Európa-vitája. Faragó László első cikkében a közös európai és amerikai kultúrát hangsúlyozta. Előljáróban a fajok harcát jövendölte: Európa világmánának vége szerinte az elnyomott fajok bosszúját hozza majd el. Őt „planetáris erőmezőt” azonosított: az amerikai, a britet, a szovjet-orszt, a kelet-ázsiai – és az európai. Úgy vélte azonban, hogy végső soron csak két és fél–három blokk alakul majd ki a 20. században: Pán-Amerika Nagy-Britanniával az egyik, az egységes Ázsia a másik, és a Pán-Amerikával kulturális és faji okok miatt politikai szövetségre lépő Európai Egyesült Államok a harmadik.⁴²

35 Gratz Gusztáv: A preferenciális vámrendszer. *Magyar Szemle*, 1931. 1. sz. 11.

36 Ottlik György: Külpolitikai szemle. *Magyar Szemle*, 1928. 2. sz. 197.

37 Máthé Elek: Az angol politika válságos hónapja. *Magyar Szemle*, 1929. 7. sz. 279.

38 Ottlik György: Külpolitikai szemle. *Magyar Szemle*, 1930. 5. sz. 87. (A téma legközelebb ez év októberében szerepel a folyóiratban: ifj. Móricz Kálmán: A valóság a leszerelés kérdésében. *Magyar Szemle*, 1930. 10. sz. 177–185.)

39 Ottlik László: Külpolitikai szemle. *Magyar Szemle*, 1931. 8. sz. 381.

40 Kornis Gyula: Újjáéledt antik imperializmus. *Magyar Szemle*, 1927. 10. sz. 154.

41 Ihrig Károly: Az ötéves terv. *Magyar Szemle*, 1931. 8. sz. 316.

42 Hortobágyi László: Páneurópa. *Szocializmus*, 1926. 6. sz. 206–211.

A Pán-Európa-vitát hosszú írásával Kertész Miklós zárta le. Ebből most csak azt emelem ki, hogy az egységes Európát az USA elleni védekezés eszközeinek nevezte, mert egység hiányában Európa Amerika gyarmatává válik. Amerika ugyanis hatalmas nemzetgazdaság, és ezért egyre súlyosabb lesz a fölénye a széttagolt és folyamatosan válságokat megélő Európával szemben.⁴³

A Magyar Szemleben különösen is a gazdasági világválság éveiben tárgyalták a szerzők az USA egységes és hatalmas, illetve Európa széttagolt gazdasága közötti különbségeket. Ottlik László például azt vetette fel, hogy Európa államai a válságból csak két módon mászhatnak ki. Vagy az életszínvonal és a kulturális kiadások csökkentését, vagy az integrációt kell választaniuk.⁴⁴ Az előbbi elsősorban kevesebb „szocializmust” jelentett Ottlik számára: mint írta, csak az Amerikai Egyesült Államok engedheti meg magának, hogy a fogyasztás növekedését serkentse (ez is több szocializmus), mert politikailag független, gazdaságilag pedig önálló. Utóbbi módozat az „integrális nacionalizmusról” való lemondás lenne – vagy „akár Európának egyetlen gazdasági egységgé való átszervezése”. A világ „kisebb-nagyobb gazdaságpolitikai egységei tömegeire való tagozódása [ugyanis] kétségkívül »irracionális«.”⁴⁵

Sajátosan tárgyalta az európai egység és Amerika viszonyát már hivatkozott cikkében Joó Tibor. Írásának eddig nem említett kiindulási pontja ugyanis az, hogy bár az Amerikai Egyesült Államok „európai eredetű”, „európaiak által alapított” ország, de „semmi közösséget sem hajlandó [...] vállalni velünk”, és éppen ezért a pán-európai gondolat Európának az USA-val szemben megfogalmazott védekezés programja. Egy olyan program, amelynek nem tisztázott az alapja: hogy tudniillik mi is az az Európa? Joó válasza szerint a közös alap nem lehet kulturális: ahogy a megmaradt lokális kultúrák elemei miatt az európai alapú világkultúra se homogén, úgy maga az európai kultúra se az – tehát Európát nem is lehet kulturális egységként felfogni. Az egység alapja a „létfenntartás érdekközössége”: mivel ő Európát ért támadásokat (vagy: kihívásokat) vélt látni (egyebek között Amerikából), logikusan úgy vélte, hogy az a nép érzi magát európainak, amelyik felismeri, hogy „a földkerekség roppant közösségei arra ítélik[ik]”.⁴⁶

Mint láttuk, az ábrázolások szerint az USA gazdasági szempontból is sajátos állam, amely sajátos, azaz az európaiktól eltérő megoldásokat alkalmazhat; például több szocializmust engedhet meg, mint Európa. A Magyar Szemle egy-két szerzője az amerikanizmusról egyenesen mint sajátos gazdasági (és politikai) rendszerről írt. Ez a rendszer „történelmi és gazdasági fejlődés során természetesen” alakult ki (tehát nem mesterséges, nem egyes szerzők gondolták ki), elképesztő prosperitást hozott, megteremti a „Tőke” és a „Munka” harmóniáját, biztosíthatja „az emberiség jólétét” és „békés jövőjét”. „Szembeállíthatjuk” tehát a fasizmussal és a bolsevizmussal is – érvelt Buday Kálmán, a nemzetközi sajtóra és szakmunkákra hivatkozva. (A szerző ezen kívül a kölcsönös függés tényét is rögzítette: a New York-ban lefolyt „gigantikus arányú világspekulációban” ugyanis – mint írta – mindenki részt vett, akinek „valamelyes tőkéje volt”, a „newyorki gépirókissasszonytól a budapesti bankigazgatóig”).⁴⁷ Részben ehhez a gondolathoz, a sajátos amerikai rendszer kérdéséhez kapcsolódik Ravasz László két évvel korábbi, *Osztályellentét* című írása. Ebben a református püspök ugyan nem nevezi önálló típusnak az USA társadalmi, gazdasági rendszerét, de azt hangsúlyozza: az osztályellentéteket két módon és két országban sikerült (tulajdonképpen) megszüntetni: a kékgallérosok életszínvonalának általános emelésével Svédországban, illetve a nagytőke „személytelené” tétele és a tulajdonos „vezetők munkási” szerepfelfogása és -képe révén az Egyesült Államokban.⁴⁸

Ezen a ponton az eddigi tárgyalási módtól eltérően (amely a tematikus azonosságokra és hasonlóságokra, illetve kapcsolatokra épült) az időbeni változást hangsúlyoznám. Nyilvánvaló ugyanis, hogy mást jelentett (vagy jelenthetett) az amerikanizálódás, az amerikai életforma, Európa és az USA viszonya, kölcsönös függése az 1920-as években, mint az 1930-as években. Pontosabban szólva a kérdés szövegkörnyezete változott meg, és nyilván voltak, akiknek ennek hatására megváltozott a világképe, és másként látták Amerika sajátosságait, szerepét a világban.

A Magyar Szemle és a Szocializmus egyaránt több cikket közölt arról, hogy tulajdonképpen mi a New Deal, milyen irányba fejlődik is az USA. A nagy kérdés tulajdonképpen az volt, hogy a kapitalizmus egy „szocializált” változata,

43 Kertész Miklós: Elleneznünk kell-e az egységes Európát? *Szocializmus*, 1926. 10. sz. 368–376.

44 Ottlik László: Kapitalizmus, szocializmus és világválság. *Magyar Szemle*, 1931. 11. sz. 201–209.

45 Uo. 207.

46 Joó Tibor: Mit értsünk „Európa” alatt? *Magyar Szemle*, 1931. 12. 381.

47 Buday Kálmán: Pénzügyi világválság. *Magyar Szemle*, 1929. 12. sz. 370.

48 Ravasz László: *Osztályellentét*. *Magyar Szemle*, 1928. 2. k. 227.

fasizmus vagy esetleg szocializmus épül-e Amerikában. Az erről szóló tanulmányok mindegyikét most nem elemzem, csak néhányat emelek ki közülük. A Szocializmusban 1933-ban közölték Benedikt Kautsky (a német szociáldemokrata vezető és marxista gondolkodó, Karl Kautsky fia) kifejezetten a folyóirat számára készült elemzését. Az írás fő szempontja az a kérdés volt, hogy Rooseveltt „egy amerikai Hitler”-e. Bár munkája elején megadta a nemleges választ, később is vissza-visszakanyarodott erre. Így például azt állította, hogy az amerikai elnök és Mussolini, valamint Hitler társadalmi bázisa azonos. Ám azt is hangsúlyozta, hogy Rooseveltt rá van utalva a szakszervezetekre, és így nem fog ellenükben politizálni, továbbá hogy vámpolitikája „a fasiszták” szerint liberális. Másfelől viszont azt közölte, hogy Rooseveltt és stábját, illetve általában a konjunktúra-kutatás sokat merített Marx tanaiból, csak azokat tökéletlen módon akarja megvalósítani, nem értette helyesen, és emiatt van az USA gazdasági veszélynek kitéve. És ha Rooseveltt se nem szocialista, se nem államkapitalista gazdaságpolitikája emiatt kudarcba fulladt (elsősorban az életszínvonal csökkenése és az elszabaduló infláció miatt), akkor Amerikában a németországihoz hasonló politikai és gazdasági rendszerváltozás következhet be.

A következő évi triplaszámban két cikk foglalkozott az amerikai kísérlettel. Solt Jenő cikke az amerikai „új bolsevizmus” híreről írt, illetve ezt cáfolta. Úgy vélte, hogy Rooseveltt kísérlete a kapitalizmus megmentésére irányul. Ennek keretébe illeszkedhetnek az Európából „importált» szociális biztosítások”, amelyek szükségességére a gazdasági válság nyomán terjedő munkanélküliség döbbsentette rá az amerikaiakat.⁴⁹

Szerdahelyi Sándor ugyanitt a technokrácia ideológiáját mutatta be, amelyet a kapitalizmus megőrzése motivál, de amely annak alapjait akarja megváltoztatni – és amely ennyiben rokon a marxizmussal. A szerző szerint nem véletlen, hogy ez a „tudományos” irányzat, amelynek alapja a „mérés” és a racionalizálás, éppen az USA-ban hódít, ahol a világ „legfejlettebb kapitalizmusa” működik, ahol a fegyverkezéstől a mezőgazdaságig minden mechanizálódik, és ahol a tökebség miatt lehetséges, hogy magát a „feltalálást” is intézményesítsék. Szerdahelyi a standardizált és tömegtermelés számai mellett (például: négy millióval több autó készült 1929-ben, mint 1919-ben, de 84,9 millió munkaóra megtakarítással) kitért arra is: Európában Németország az, ahol a mechanizálódás (a technikai haladás és a szervezethez) a leginkább általánosnak mondható.⁵⁰

2.4. Az életszínvonal és a „munkásöntudat” ábrázolása a Szocializmusban

A Szocializmus és a Magyar Szemle Amerika-képe között különbséget fedezhetünk fel abban is, hogy az életszínvonal az előbbi folyóiratban állandó téma volt – elsősorban a (szerényebb) európai viszonyokkal való összevetés szempontjából. Az első világháború utáni, Amerikában jelentkező gazdasági krízis idején még természetesen nem merült fel a magas életszínvonal témája. Ennek kapcsán azt tudta meg a szocialista olvasó, hogy csökkentek ugyan az árak, de emiatt csökkentek a bérek, illetve nőtt a munkanélküliség.⁵¹ Pár évre rá azonban már a magyar olvasó számára ismeretlen általános jólét képe lett általános a lapban. Tieder Zsigmond például – aki a fordizmust és a marxizmust hasonlította össze, pontosabban a fordizmus marxista kritikáját végezte el – abból indult ki, hogy Ford szerint „a tőke és a munka fölbonthatatlan harmóniában áll[na] egymással”, ha az ő modelljét követnék. A valóságban ebből csak annyi igaz a szerző szerint, hogy magasabb béreket fizet – azért, hogy a dolgozói egyben vásárlói is legyenek. (Napi 8000 autót gyárt, és mindet el tudja adni.) De kizsákmányolja a munkást, ellenőrzi magánéletét, nem kedveli a szakszervezeteket, és a végsőkig standardizálta, elembertelenítette a termelést.⁵²

A folyóirat ugyanezen számában egy másik szerző sajátos módon számolt be az amerikai életszínvonal elterjedt ábrázolásáról. Gergely Sándor marxista szellemű tézise szerint az szépirodalom mindig tendenciózus volt, és mindig is a tőkének kedvezett. Az újabb időkben azonban létezik már a munkásosztály javára tendenciózus irodalom. Ehhez az irányzathoz tartozik például Upton Sinclair, aki megpróbálja bemutatni az igazi USA-t, akinek „gigantikus küzdelme a tendenciózus irodalmat »csinálja« Amerikában, de arra nálunk azt mondják: pamfletgyáros.” Gergely így állította

49 Solt Jenő: Mi a tényleges helyzet Amerikában? *Szocializmus*, 1934. 7–9. sz. 213.

50 Szerdahelyi Sándor: Technokrácia vagy szocializmus? *Szocializmus*, 1934. 7–9. sz. 247–255.

51 (mj.): Amerika gazdasági állapota és a munkásmozgalom. *Szocializmus*, 1923. 3. 137–139.

52 Tieder Zsigmond: Fordizmus és marxizmus. *Szocializmus*, 1925. 12. 479.

szembe a kétféle tendenciózus irodalmat és hatását: a valóságban a „négereket szabadon lincselik Amerikában, millió pária hizlalja a milliárdosok vagyonát és – az U. S. A. mégis »a civilizáció reménysége«. Igen, a munkásság szemében az, de egészen más színekben, mint ahogy írónk elképzelik.”⁵³ Ennek a leírásnak a hatását azonban jelentősen csökkentette, hogy az ilyen tónusú USA-ábrázolás „békeidőben” inkább kivételes volt, és hogy egy év múlva Gál Benő nagy cikkben számolt be – mindennek az ellenkezőjéről.

Gál arról tudósított, hogy a német szakszervezeti vezetők nagy körutat tettek az USA-ban, és tapasztalataikról egy 255 oldalas könyvet írtak. Az útjuk oka az volt, hogy a gazdasági élet Európában amerikai mintákat kezdett követni, és így logikusnak tűnt a számukra, hogy tanulmányozniuk kell az amerikai munkásszervezkedést és a munkások életviszonyait.

Gál Benő ismertetése szerint a szakszervezeti vezetők általában a munkások Európából nézve kivételes életszínvonalát látták – de látták a gyermekek és a nők, valamint a Dél- és Kelet-Európából érkezett képzetlen munkavállalók kizsákmányolását is. Továbbá arról is szóltak, hogy az üzemekben elterjedt a „spiclirendszer”: magándetektívek álltak be a munkások közé dolgozni, és ők lesznek a szervezkedések motorjai – amely szervezkedéseket így kézben tudják tartani.⁵⁴

A cikk döntő része azonban a pozitívumokat sorolta, amelyek oka a hatalmas és egységes gazdasági tér – ellentétben azzal, hogy Európa kisebb területét sok állam tagolja. Ez, továbbá „a gazdasági érintkezést akadályozó intézkedések teszik nehezzé a gazdasági élet fejlődését”.⁵⁵ Az amerikai ipar fejlődésének oka ezen kívül egyrészt az intenzívebb termelés, másrészt a munkások magasabb életszínvonala, ami fizetőképes keresletet jelent.

Ami a konkrétumokat illeti, az USA-ban jobb az élelmezés, mert a bér kisebb részét fordítják erre, és így több marad más célokra: ezzel az amerikai munkás „szociális helyzete lényegesen eltér európai társának szociális helyzetétől.”⁵⁶ A dolgozók magasabb bére lehetővé teszi, hogy tartalékoljanak. Létezik ugyanakkor (42 államban a 48-ból) balesetbiztosítás, amelynek költségeit az állam és a munkáltató állja. A legtöbb vállalatnak orvosi rendelője, gyógyszertára, iskolája, játszótere is van, a munkások nyereségrészesedésben részesülnek, kisrészvényesek lesznek. Sok üzemben még üzemi tanács is dolgozik, mert a munkások döntésekbe való bevonása révén kívánják elejét venni a szakszervezetek megjelenésének.

A „sok szocializmus” (ahogy a Magyar Szemle egyik cikkírója mondta) mellett sajátosan amerikai az is, ahogy a munkáltató és a munkavállaló „érintkezik”:

„Az amerikai munkáltató vigyáz arra, hogy ne lássák autokratának. [...] Ha a munkás a technikai vagy kereskedelmi irodába lép, nem látja azt a nagy különbséget, ami a fizikai és szellemi munkás munkaterme között van, *mint nálunk*. Nem látja ezt az érintkezésben. És nem látja, hogy fölötte egész vezérkar uralkodik.”⁵⁷

Ez a leírás három ok miatt is érdekes lehet. Egyrészt (de kisebb részben) azért, mert itt is a magyarországi viszonyok (burkolt) kritikáját látjuk. Másrészt azért, mert ezen a ponton a fordizmusra (Tieder Zsigmond leírására) asszociálhat az olvasó, akiben ez a fordizmus legalább részleges elterjedésének képzetét keltheti. (Hogy ez megerősíti vagy megcáfolja-e Tieder szkeptikus leírását, amely a fordizmus „hazugságait” hangsúlyozta, az külön kérdés.) Harmadrészt érdekesnek tűnhet, hogy Ravasz László az 1920-as évek végi, Magyar Szemlében megjelent leírásával egybevágó módon mutatja az „osztályellentétek” minimalizálásának egy módját. (Ravasz az ellentét eliminálását mutatta, és ennek a viszonyoknak tulajdonított központi jelentőséget.) Mindezekon kívül meg kell említeni azt is, hogy Gál Benő leírása szerint a munkáltatók számára fontos a „közvélemény”. Azaz a közösség „kritikáját” el akarják kerülni.

Pár oldallal Gál Benő „könyvismertetése” után egy rövid kis írás arról számolt be, hogy újabban a fizetett szabadság intézménye is terjedőben van az USA-ban. Sőt léteznek vállalati nyaralóhelyek a munkásoknak, illetve létezik a

53 Gergely Sándor: Egy irodalmi vita margójára. *Szocializmus*, 1925. 12. 482–484. 483.

54 Gál Benő: Mit láttak a német szakszervezeti vezetők Amerikában. *Szocializmus*, 1926. 11. 404–410. Ehhez a következő megjegyzést fűzte Gál Benő: „Ezt a rendszert, más formában, az utóbbi időben nálunk is bevezették. Itt is akciókat provokálnak és itt is a munkások szenvedik az ilyen beugrásoknak a kárát. És amint Amerikában óriási összegeket emészt föl a spiclirendszer, nálunk is rengeteg pénzbe kerül” (409).

55 404.

56 Uo., 405.

57 408. (Kiemelés tőlem.)

Vacation Bureau Service New Yorkban, amelynek 150 ipari és kereskedelmi cég vette igénybe szolgáltatásait – tudniillik a munkások nyaralásának megszervezését.⁵⁸

Az átlagosnak mondható Amerika-képtől alapvetően tér el a Nádass József írása által sugallt ábrázolás. A bécsi emigrációból éppen hogy visszatért Nádass Jakov Dorfmann *Im Lande der Rekordzahlen* című amerikai úti beszámolóját ismertetve, arra hivatkozva az USA-t cikke elején „új rabszolgatartónk[nek]” nevezte, cikke végén pedig azt írta: „...az Egyesült Államok a leghatalmasabb, a legfejlettebb, a legkíméletlenebb kapitalista ország”. Ez nem annyira meglepő akkor, ha tudjuk, hogy Dorfmann (akit egyelőre nem sikerült azonosítanom) Nádass szavai szerint „szovjetállampolgár”. „Azaz” az utazása a „két legmaibb ország találkozása” – az utazó pedig a „legmaibb [ember]típus”, a „banalitásig ismert és hangoztatott Keyserling-féle »sofförtípus« képviselője”.⁵⁹ Ez azt jelenti, hogy Amerikából jobbra csak a praktikus dolgok érdekelték, és például se a nők sajátos társadalmi helyzetéről, se az amerikai kultúráról egy sort sem írt. Írt azonban a faji szegregációról, és arról, hogy a munkáltatók hatalma olyan nagy, hogy „a hatóságok nagy részével nyíltan rendelkeznek”. Ebben a reprezentációban semmi egyedi sincs, miként abban se, hogy a végletekig racionalizáltak mutatta az USA-t, vagy hogy New Yorkot mint rohanó és hipermodern metropoliszt mutatta be, ahol a legkisebb és legszegényebb lakásban is van fürdőszoba, és utóbbi is mindenféle háztartási géppel felszerelt. Ugyanakkor azonban a Szocializmusban lényegében egyedülálló módon ábrázolja az amerikai életnívót – ahogy sajátos az a mód is, ahogyan a munkások elnyomásáról emlékezett meg. Ami az előbbit illeti:

„A munkás és az alkalmazott életstandardja alig magasabb az átlagos közép-európai munkás életstandardjánál. Ehhez járul még az, hogy szociálpolitikai intézmények vagy törvények, amelyek Közép-Európában bizonyos mértékig mégis föllelhetők, egyáltalán nincsenek. Fölmondási idő, törvényes szabadság, betegsegélyezés [!], sőt a törvényes nyolcórás munkanap egyelőre ismeretlenek az Egyesült Államokban. Vannak államok az Unióban, amelyekben a nők törvényes munkaideje 10 órában van megállapítva! Képzeltük, milyen magas ezekben az államokban a férfiak munkaideje!”⁶⁰

Ami pedig a „rabszolgatartást” illeti, ennek kapcsán a munkások állandó felügyelete, a főnök szobájából folyamatosan áttekinthető egyterű iroda vagy az üvegfallal elválasztott irodák mellett Ford „szaladószalagja” bukkant fel a szövegben, amely a munkást mint „a hajcsár korbácsa kényszeríti [...] az állandóan fölfokozott munkára”.⁶¹

Ennek az egyedülállóan negatív leírásnak az oka valószínűleg abban az ábrázolásban lelhető meg, amely szerint Európát, az „előregedett világrészt” az Egyesült Államok és a Szovjetunió „lassankint át fogják formálni a maguk képére”.⁶² És ebben az elképzelt helyzetben szovjet szemmel se lehetett érdektelen, hogy Európában a két rendszer közül melyik tűnik szimpatikusabbnak.

Azt, hogy ez az ábrázolási mód milyen ritka, egyebek között az is mutatja, hogy a szociáldemokrata folyóiratban pontosan a magas életszínvonallal, illetve a szakszervezetek céhes zártságával magyarázták az amerikai munkások osztálytudatának hiányát. A Szocializmus Amerika-ábrázolásának sajátossága volt ugyanis, hogy időről-időre szóltak erről a „problémáról”, illetve az ezzel magyarázott jelenségről – hogy tudniillik az USA-ban nincs igazán sikeres szocialista vagy munkáspárt. 1925-ben tudósítottak például a szocialista pártból és bizonyos szakszervezetekből az elnökválasztásra összeállt „haladó mozgalom” felbomlásáról,⁶³ és még 1934-ben is abban reménykedtek a szerzők, hogy a gazdasági nehézségek végre elhozzák az amerikai szocialista párt és a szakszervezetek összefogását.⁶⁴ (Az életszínvonal csökkenésének illetően esetleges hatásáról a *Magyar Szemlé*ben például Reményi József írt. 1932-ben

58 (T): A munkások fizetett szabadsága Amerikában. *Szocializmus*, 1926. 11. 419. (V. ö. Handbook, 1927: 614.)

59 Nádass József: Még egyszer Amerika. *Szocializmus*, 1928. 10. 397–398. – Hermann Keyserling gróf a kor népszerű gondolkodója és szerzője volt. Magyarul megjelent tőle a témánk szempontjából fontos Új világ születése (1926), illetve szerkesztésében a „sokoldalúságát” mutató *Könyv a házasságról* (1927).

60 Uo., 398.

61 Uo.

62 Uo., 397.

63 Hillquit Morris: Amerikai munkáspolitikai. *Szocializmus*, 1925. 7. sz. 274–277.

64 (al): Az Egyesült Államok szocialista mozgalmát [...] *Szocializmus*, 1934. 11. sz. 354.

úgy fogalmazott: „a bolsevik kísérletek árnya belenyúl már az amerikai nyomorba is”.⁶⁵ Pár hónappal korábban viszont Kun Andor nagy elemzésében arra is kitért, hogy: „A nagy kétségbeesés sem tette a tömegeket radikálisabbá.”⁶⁶

3. Milyen is (volt) Amerika?

Az előzőekben bemutattam a Magyar Szemle és a Szocializmus Amerika-ábrázolását, kitérve a „mi nem Amerika?” kérdésre is. Az eddigiekkel természetesen nem merítettem ki a témát; és nemcsak azért nem, mert időben folytató a vizsgálat, hanem azért sem, mert itt (egy említést leszámítva) nem tértem ki a női és a férfi társadalmi szerepek kérdésére, ami pedig szorosan összefügg az Amerika-képpel (Weinbaum, 2008). Másfelől viszont így is jóval többet írtam a két folyóiratban megjelent reprezentációról, mint amennyit a filmhíradók értelmezéséről fogok. Ez az aránytalanság azonban szerintem két ok miatt is indokolt. Egyrészt módszertani okok miatt, hiszen így ellenőrizhetők majd a filmhíradóval kapcsolatos állításaim. Másrészt azért, mert azt vizsgálom a továbbiakban, hogy bizonyos filmtudósításokat milyen módon értelmezhetek a nézők, azaz mit tudtak előzetesen arról, amit éppen láttak, illetve milyen módon illeszthették be az új információt a világgépükbe. (Hiszen mást és mást gondoltak valóságosnak/valóságnak, és emiatt az újonnan felbukkant tényeket is másként értelmezték. [Lásd Berger & Luckmann, 1999: 23–29].) Azaz először egy „nagyobb dolgot” (a világgépet) kell megismernünk ahhoz, hogy egy „kisebb dolog” (az adott médiaszöveg) lehetséges értelmezéseit kikövetkeztethessük. És még így is önkényesen járok el, hiszen feltételezem, hogy a világgépeket helyesen tártam fel, azaz megismertem azokat.⁶⁷

A feltáró munka eredménye tehát szubjektív, de – mint említettem – objektívabb annál, mintha kvantitatív tartalomelemzési módszer szerint elemeztem volna a folyóiratokat. Ez utóbbi ugyanis inkább a közlő (a szerkesztő/szerkesztőség) szándékairól tudósítana, és nem számolna azzal, hogy a befogadó szociális lény, aki saját igényei szerint használja a médiát/médiaszövegeket (Babocsay, 2003: 55–64).

A szubjektivitást erősíti, hogy mindkét folyóirat Amerika-képe plurális volt, hiszen ha egy-egy eleme kapcsán általános kijelentést tehetünk is, kivételeket is majdnem mindig találunk. De ezek azért inkább csak kivételek. Ezzel szemben az általam vizsgált folyóiratok közül még leginkább e kettő Amerika-képe mondható jól kidolgozottnak és egységesnek. Például az Új Idők (Herczeg Ferenc irodalmi hetilapja) legalább két, ellentétes értelmezést tartalmazott, nem volt egységes arculata, nem volt „papír-individuum” (Sipos, 2012b: 293–309). Azt pedig nem tudhatjuk, hogy ezek közül az ellentétes ábrázolások közül melyik formálta inkább az olvasó világgépét. Igaz, ez a kérdés a Magyar Szemle és a Szocializmus kapcsán is felvethető. Például: vajon az amerikai kultúra „alacsonyabb rendűségét” vagy az európaiával való egyenjogúságát, közös eredetét hangsúlyozó leírások voltak hatásosabbak? Hiszen nem az ábrázolás-típusok mennyisége a döntő, hanem az olvasó előzetes tapasztalata, világgépe határozta meg a jelentést.

Ezek ellenére általában így jellemezném a Magyar Szemle és a Szocializmus USA-reprezentációját. Az Egyesült Államok ábrázolását egyrészt a modernizáció, a technikai fejlődés, a felhőkarcolók, a repülőgépek határozták meg. Másrészt a sajátos kultúra – vagy egyenesen a kultúra „hiánya”, ami az érintett szerzők szerint következik tradíció nélküliségéből (az európaihoz fogható történelem hiányából), valamint abból, hogy a hatékonyság a legfontosabb érték, vagy legalábbis fontosabb, mint a „művészi” jellemző egyediség, emelkedettség. A regényekről szólva ez a (valódi) irodalom és a „futószalag-termék”⁶⁸ szembeállítás – általánosságban pedig a kultúra és a civilizáció ellentéte.

Ennyiben itt Amerika ugyanúgy veszélyes Európára (veszélyezteteti a sajátosan európaiat), ahogy veszélyes volt Angliával együtt Németországra nézve az első világháborúban – legalábbis a német háborús propaganda, „vagy” Werner Sombart 1915-ös, Kereskedők és hősök című pamfletje szerint. Itt tehát egy úgynevezett politikai idegenről van szó, aki éppen idegenségéből fakadó veszélyessége miatt könnyen válhatott azzá, amit Carl Schmitt nyomán politikai ellenségnek nevezhetünk (Koselleck, 1997: 56–81; Scmitt, 2002: 235).

65 Reményi József: Az amerikai elnökválasztás. *Magyar Szemle*, 1932. 9. sz. 75.

66 Kun Andor: Az Amerikai Egyesült Államok 1932-ben. *Magyar Szemle*, 1932. 4. sz. 305.

67 Erre a folyóiratok és a világgépek kölcsönhatása kapcsán még visszatérek.

68 F. Van Wyck Mason Három kikötő című, „az amerikai best-seller irodalom tipikus képviselőjének” rövid ismertetésében ezen kívül az olvasható, hogy a „harmadrangú amerikai főiskolák regényíró-tanfolyamainak sikerreceptjét” követi. *Magyar Szemle*, 1943. 4. sz. 224.

Harmadrészt a hatékonyság, a tömegtermelés és a hatalmas méretek miatt Amerika gazdaságilag és politikailag is a világ egyik – vagy „a” – vezető hatalmává vált. Olyan hatalommá, amely Angliával szorosán és gavallér módjára működik együtt, és amely – a közgazdász Matolcsy Mátyás szerint – egy újabb világháborúban majd újra csak tovább erősödik Európa rovására.⁶⁹ A Magyar Szemle és a Szocializmus olvasói lényegében egy legyőzhetetlen, gazdasági és katonai erejében megingathatatlan állammal találkoztak, amikor az USA-ról olvastak.

4. Mit látott az olvasó a moziban?

A Magyar Világhíradó 1931 októbere és 1934 vége közötti részeiben (401–566. részek) 90 önálló tudósításban szerepelt az Amerikai Egyesült Államok (és négy olyan tudósítást találtam, amelyben az USA vagy csak helyszíne valamilyen más államhoz/nemzethez köthető eseménynek, vagy egy másik ország a helyszíne valami „amerikai ízű” történésnek). A filmhíradó szerkesztési elve egyértelműen bulvárjellegű (ezt írta le 1937-es cikkében Bálint György is; Bálint, 1976: 119.), ami meghatározta az USA-ábrázolását is. Ami a bulvárjelleggel illeti, itt részben arról van szó, hogy a filmhíradó szinte tankönyvi példája annak, amit Roland Barthes *A napihír struktúrája* című tanulmányában leírt: egymástól távol lévő dolgokat helyeztek egymás mellé, és éppen a viszonyuk tette őket alkalmassá a közlésre (Barthes, 1971: 173–184). A különbség annyi, hogy itt nem híren belül érvényesült ez a szerkesztési logika, hanem egy számon belül. Például egymás után szerepelt a hír a New York-i „óriási hóviharról” és „félelmetes hórétegről”, illetve a „nyári napsütésről” a Riviérán.⁷⁰

Talán ennél is fontosabb, hogy általában a furcsa, a szokatlan, az idegenszerű, illetve a tragikus, valamint a kivételes lett hírré, amennyiben látványos volt. Így került be a filmhíradóba például a kaliforniai „cowboy-ünnepség” (rodeó) és a neuchateli „hagyományos”, kosztümös szüreti felvonulás, amelyen afrikai arab harcosok is felvonultak. Ezt az értelmezését erősíti a kvantitatív elemzés is, amely egyúttal megerősíti, hogy a Magyar Világhíradó készítőit ekkor jelentős részben a szórakoztatás szándéka hajtotta.

A kiválasztott filmhíradók megnézése után a 90 tudósítást nyolc kategóriába osztottam, amely kategóriarendszert előzetesen gondoltam ki a két folyóirat, illetve más folyóiratok és könyvek alapján (Sipos, 2012c: 491–502; Sipos, 2012d: 209–219), de menet közben finomítottam. Egy tudósítás több kategóriába is kerülhetett (Krippendorf, 1995).

A kategóriák a következők:

1. Idegenszerű: minden, ami furcsa, egzotikus, veszélyes, „őrületes” stb.; például vadnyugat, színes bőrűek.
2. Hatalmas: elsősorban a tudósítás elején lévő főiratok és ritkábban a narráció, valamint a képek alapján minden, ami nagy, óriási, „amerikai léptékű” stb.
3. Hadsereg: a modern fegyverek, fegyvernemek bemutatása: tankok, tengeralattjárók, repülő, esetleg mindez hadgyakorlaton.
4. Modern: elsősorban technikai újítások, de modern társadalmi viszonyok is (az előző kategóriába sorolt tudósításokat általában besoroltam a „technikai újdonságok” kategóriába is, de visszafelé ez már nem így van).
5. Férfi–női: a szokatlan, idegenszerű, modern, „mondén” társadalmi viszonyként jellemezhető-értelmezhető események.
6. Technikai újdonságok.
7. Tempó: hétköznapi gyors tempón („gyors tempójú életen”) túl ide értve a különféle gyorsasági világrekordokra tett kísérleteket, a gyors közlekedést, a gyors tempójú építkezéseket.
8. Életszínvonal: ez egy kivétellel (erre visszatérek) a jólét különféle megnyilvánulási formáit jelenti, a milli-omosoktól kezdve (amire a tudósítások felirata utal) az európai-magyar szemmel nézve a képeken látható hétköznapi jólétig.

Ezek alapján a következő eredményeket kaptam (egy hír átlagosan kevesebb, mint másfél kategóriába került): az „idegenszerű” kategóriájába soroltam be a legtöbb hírt (36). Ezt követik a „hatalmas” (21), a „modern” (19), a „technika” (16), a „tempó” (10), a „hadsereg” (9), az „életszínvonal” (8) és a férfi–női (7) csoportjai. Az eredmények alapján egyrészt látjuk, hogy a filmhíradó készítői a bulvártartalmakat hangsúlyozták Amerika bemutatása során is. Továbbá

69 Matolcsy Mátyás: London, Párizs, New York. Küzdelem a pénzügyi hegemóniáért. *Magyar Szemle*, 1932. 7. 210–219.

70 Magyar Világhíradó, 1934. január 517. rész, 5, 6. tudósítás.

azt állíthatjuk, hogy az USA az európaiktól idegen, hatalmas és gyorsan fejlődő állam benyomását kelthette. Ha csak a „hatalmas”, a „hadsereg”, a „modern”, a „tempó” és a „technika” kategóriákat nézzük, 75 esetet találunk (a 125-ből). E számok alapján azt mondhatjuk, hogy a Magyar Világhíradó, a Magyar Szemle és a Szocializmus vizsgált számainak Amerika-képe *általában* nézve egymással megegyező. Az azonban nagyon is eltérő volt, ahogy e médiumok szövegeit értelmezték a befogadók. Ennek kapcsán most csak azt említem, hogy eltérő értelmezéseket eredményezett már az is, hogy valaki a filmhíradókat a valóság tükröződéseként vagy szórakoztató (bulvár) médiaterméknek nézte-e.

Nézzünk meg azonban konkrétan néhány tudósítást!

A kvalitatív elemzés alapja most az a köztudott jelenség, hogy az adott médiaszövegnek különböző jelentései vannak, és hogy ezeket a jelentéseket a befogadók állítják elő. Ha tehát azt szeretnénk tudni, hogy milyen jelentései voltak például egy filmnek, akkor a feladat a befogadók megismerése, ami társadalmi helyzetüktől kezdve sok mindent jelenthet. Ugyanakkor azt is szem előtt kell tartani, hogy a jelentés- (és értelmezés-) típusok léteztek, hiszen nem minden egyes néző gondolt gyökeresen mást és mást ugyanarról. Ebből a megfontolásból rekonstruáltam két olyan folyóirat Amerika-képét, amely folyóiratok pontosan közönségük világmagyarázat iránti igényét elégítette ki; azt is mondhatjuk, hogy ez tekinthető adott folyóirat fogyasztása egyik fontos okának. Nem azt gondolom azonban, hogy ezek az időszaki kiadványok határozták meg az olvasók világmagát, és fordított irányú kapcsolat ne lett volna, hiszen ebben az esetben is oda-vissza határról van szó. A folyóiratok fogyasztása az olvasó egy konkrét világmagát, világmagyarázat iránti vágyát, a vele való azonosulását mutatja – azaz ezek a folyóiratok egyben az olvasók világmagát is tükrözték (1). Az elfogadott világmagát-értelmezési módon alapultak a folyóiratok szövegeinek jelentései (2), amely jelentések leginkább megerősítették az értelmezés rendjét (3). Ez a biztosságot adó és a médiafogyasztás által megerősített rend pedig fönntartotta/megerősítette az olvasó *adott* világmagát iránti vágyát, valamint médiafogyasztását (1) – és így tovább. Ezt a „körforgást” erősítette, hogy nem önálló kötetek vásárlásáról és olvasásáról volt szó, hanem „folyóíráról” (periodikus sajtótermékről), amely a folyamatos kapcsolat eredményeként mind szorosabbra fűzte kapcsolatát az olvasóval (Thienemann, 1931: 181–182).

Amit tehát állítok, az a következő: a továbbiakban egy-egy tudósítás olyan jelentéseit mutatom meg, amelyek biztosan léteztek adott pillanatban, és amelyek nem egyéni jelentések voltak. Amit nem tudunk, az az, hogy mekkora csoportok értelmezéseiről van szó.

1934 utolsó híradójában tudósítás szólt arról, hogy egy amerikai üzemből naponta 5500 autó készül.⁷¹ Ez a Szocializmus olvasója számára beleillett a fordizmusról, a technicizálódásról, illetve az amerikai életszínvonalról szóló értelmezésekbe. A Magyar Szemle olvasója számára inkább csak a tömegtermelés jelenségének lehetett illusztrációja, ami az „ő” világmagátban az USA önellátásával állt szoros kapcsolatban. A „gépmember-fenoménről” szóló novemberi hír („Egy amerikai professzor legújabb gépmember-találmánya tulajdonosának vezényszavait pontosan végrehajtja”) a Szocializmus olvasója számára technokrácia jelenségét-jelentéstartományát idézhette fel, és így azt a félelmet, hogy a gépek átveszik az ember helyét a termelésben.⁷² Ugyanezt látva a Magyar Szemle olvasói (kizárólag a folyóirat cikkeket szemlélve) nem erre asszociálhattak, hanem arra, hogy Amerika a furcsa ötletek hazája. Annál is inkább, mivel a filmen a „gépmember” vezényszóra lassan feláll, leül, felemeli a jobb, majd a bal karját, elsüt egy pisztolyt, és kérdésre véleményt nyilvánít a mellette álló nőről – azaz semmi „hasznosat” sem tesz. Vagy a másik lehetséges értelmezés Moravék Endre 1932-es cikke alapján így foglalható össze: íme, az új bálvány, a „gépmember”.

Az amerikai politikai rendszer fejlődési irányával kapcsolatos találgatásokra (amelyek mindkét vizsgált folyóiratban felbukkantak) adott válasznak is tekinthetjük azt az 1934 nyarán vetített filmet, amely a New York-i gyalogezred „amerikai ízű” bemutatójáról szólt – amelyen bemutatták, miként vernék le a kommunista tüntetéseket „gázbombákkal” és géppuskákkal.⁷³ Ugyanitt említendő az 1933 októberi, 506. összeállítás, amelyben két amerikai hír is szerepelt. Az egyik az „amerikai dollárkirályok elkényeztetett lányai” első repülőleckéiről szólt, míg a másik arról, hogy a tejtermelők kiöntik a tejet, hogy teherautókat állítanak meg és az azokon lévő kannák tartalmát is a földre öntik, illetve arról, hogy a bányászok tüntetését könnygázzal oszlatta fel a rendőrség.⁷⁴ Ezek egyrészt a bolsevik veszély jelentke-

71 Magyar Világhíradó, 1934. december 566. rész, 5. tudósítás.

72 Magyar Világhíradó, 1934. november 562. rész, 7. tudósítás.

73 Magyar Világhíradó, 1934. július 546. rész, 5. tudósítás. Ennek a képanyaga nem maradt fenn.

74 Magyar Világhíradó, 1933. október 506. rész, 6. tudósítás.

zéseként értelmezhetők – a Magyar Szemle olvasói számára. Másrészt a növekvő társadalmi feszültségek jeleként, ami elvezethet „végre” egy önálló és erős amerikai munkáspárt megszületéséhez – a Szocializmus olvasói számára. (Az a filmhíradónéző, aki emlékezett egy korábbi híradásra, kicsit más értelmet tulajdoníthatott az 506. összeállítás milliomos-csemetékről szóló 6. hírének. Az 1931 tavaszán bemutatott anyag szerint ugyanis „Ingyen repülőlekkét nyújt vevőinek egy londoni áruház”. A két repülőlecke teljes mértékben megegyezett – rögzített repülő ment körbe-körbe, és kissé jobbra-balra dőlt a botkormány mozgatásának megfelelően. A későbbi hír értelmezését, jelentéssel való felruházását eltéríthette az az emlék, amely szerint Angliában nem a milliomosok, hanem az áruházi vásárlók kedvtelése is lehet a repülőgépvezetés-tanulás.)⁷⁵

Ezek a hírek azonban arra is példát mutatnak, hogy egy filmhíradó miként befolyásolhatta egy-egy *cikk* értelmezését.

A két folyóirat olvasóiban Amerika és Európa ismert versengését is felidézhetette néhány tudósítás. Így többek között az a hat amerikai pilóta 24 órás és 3790 kilométer hosszú útjáról szóló beszámoló, amely felirata hangsúlyozta: erre az útra „Az olasz és francia repülőflotta bravúros példáját követve” került sor.⁷⁶

Végezetül Európa és Magyarország amerikanizálódásának kérdését említtem. A Magyar Szemle olvasói ismerték ezt a jelenséget, míg a Szocializmus olvasói a folyóiratukból nem. Ennek megfelelően értelmezhetők másként a következő híreket: „Világvárosi képet nyújt a jazzband hangjai mellett megnyitott ötemeletes Kristóf-áruház”;⁷⁷ „Budapesten is meghonosították a »vízi-jőring«-et, mely Amerikában a legelterjedtebb vízi sportok közé tartozik”;⁷⁸ valamint a magyar Jimmy-görlök és a szintén magyar Happy Boy's Jazz Band rumbabemutatójáról szóló beszámolót.⁷⁹ Természetesen lehetséges, hogy a Szocializmus olvasói is Magyarország amerikanizálódását látták ezeket a tudósításokat nézve – de ha csak a folyóiratuk cikkeire építve próbáljuk rekonstruálni világképüket, akkor inkább kevesek fényűző fogyasztáshoz hasonlító szórakozási lehetőségeit vették észre.

5. Összefoglalás

Írásom első fele két folyóirat Amerika-képének bemutatása, elemzése, klasszikus sajtó- és eszmetörténeti kutatás. Ám ennek „médiahermeneutikai” célja volt. Azt vizsgáltam, hogy milyen eltérő világképek (elvárások, horizontok) befolyásolták az 1931–1934-es filmhíradók nézőit abban, hogy mit is láttak a moziban ülve, miként értelmezték, milyen jelentésekkel ruházták fel a látottakat. Ebben a folyamatban a kulturális-társadalmi tényezők szerepét hangsúlyoztam (lásd Alasuutari, 1999: 1–21). Munkám részben önkényes feltevéseken nyugszik, ám ennek ellenére valószínűnek tűnik, hogy létező (egykor létezett) híradó-értelmezéseket sikerült rekonstruálnom. A vizsgálat szubjektív mozzanatait véleményem szerint nem lehet csökkenteni azzal a logikus kutatással, amely során a két folyóirathoz „tartozó” újságok (például a Népszava) Amerika-képét is elemezzük. Viszont ezen a módon újabb jelentéseket rekonstruálhatunk. Úgy gondolom azonban, hogy a „lényeg” annak belátása: a világképek (tudások, kontextusok stb.) pluralitása miatt a jelentések (értelmezések) is plurálisak voltak. A néhány kiválasztott példa is ezt mutatja (amint a táblázat összefoglalja).

75 Magyar Világhíradó, 1932. március 423. rész, 6. tudósítás.

76 Magyar Világhíradó, 1934. február 521. rész, 1. tudósítás.

77 Magyar Világhíradó, 1933. október 506. rész, 3. tudósítás.

78 Magyar Világhíradó, 1932. augusztus 442. rész, 1. tudósítás.

79 Magyar Világhíradó, 1932. január 411. rész, 8. tudósítás.

Táblázat: A Magyar Világhíradó nyolc tudósításának jelentései

Tudósítás	Jelentés 1.	Jelentés 2.	Jelentés 3.
5000 autó naponta	Fordizmus, technicizálódás	Magas életszínvonal	Tömegtermelés
Gépember	Robotok veszik át a munkások helyét	Furcsa kultúra	„Új bálvány”
· Kommunista tüntetés feloszlatásának gyakorlata · Tejet kiborítják, autókat állítanak meg · Bányásztüntetés	Erősödő szocialista mozgalom	Önálló Munkáspárt Amerikában?	„Bolszevik” veszély
· Jazzband · Vízisí · Kristóf Áruház	Társadalmi különbségek	Budapest világváros	Amerikanizálódás

Források

Bálint György (1976): Igazi halál a vásznon. In: Bálint György: *A toronyőr visszpillant. II.* Szerk.: Koczkás Sándor. Budapest: Magvető.

Handbook (1927): *Handbook of Labour Statistics 1924–1926*. Washington: United States Government Printing Office.
<http://archive.org/stream/handbookoflabors1927unit#page/n1/mode/2up> (utolsó letöltés: 2012. december 12.).

Horváth Barna (1942): *A közvélemény vizsgálata*. H. n., i. n.

Radnóti Miklós (1989): *Napló*. Sajtó alá rendezte: Radnóti Miklósné. Budapest: Magvető.

Remenyik Zsigmond (1943): [Bevezető] In: *Bölöni Farkas Sándor: Utazás Északamerikában*. Sajtó alá rendezte: Remenyik Zsigmond. Budapest: Officina.

Irodalom

Agárdi Péter (1999): Faragó László. In: Varga Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Budapest: Napvilág.

Alasuutari, Pertti (1999): Introduction: Three Phases of Reception Studies. In: Alasuutari, Pertti (szerk.): *Rethinking of the Media Audience. The New Agenda*. London: Sage.

Babocsay Ádám (2003): A „tartalom és hatás” és a „használat és gratifikáció” kutatási irányzatok. *Jel-Kép*, 1. sz.

Barthes, Roland (1971): A napihír struktúrája. In: Hankiss Elemér (szerk.): *Strukturalizmus I.* Budapest: Európa.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1999): *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezések*. Budapest: Józsefvég.

Burke, Peter (2002): *A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot*. Cambridge: Polity.

Burke, Peter (2005): *History and Social Theory*. Cambridge: Polity.

Crockett, Dennis (1999): *German Post-Expressionism. The Art of the Great Disorder 1918–1924*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.

Geertz, Clifford (1994a): Az ethosz, a világkép és a szent szimbólumok elemzése. In: Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Szerk.: Niedermüller Péter. Budapest: Századvég.

- Geertz, Clifford (1994b): Az ideológia mint kulturális rendszer. In: Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Szerk.: Niedermüller Péter. Budapest: Századvég.
- Hall, Stuart (2002): Kódolás, dekódolás. In: Bókay Antal és mások (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris.
- Kaelbe, Hartmut (2008): Európa önértelmezése a 20. században. In: Niedermüller Péter és mások (szerk.): *Sokféle modernitás. A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban*. Budapest: L'Harmattan.
- Krippendorf, Klaus (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi.
- Koselleck, Reinhart (1997): *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Budapest: Józsefvég.
- Lányi András (1994): Az irodalmi tömegkultúra a két világháború közötti Magyarországon. In: Lackó Miklós (szerk.): *A tudománytól a tömegkultúráig: művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet.
- Niedermüller Péter (2008): Sokféle modernitás. In: Niedermüller Péter és mások (szerk.): *Sokféle modernitás. A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban*. Budapest: L'Harmattan.
- Ricento, Thomas (2003) The discursive construction of Americanism. *Discourse & Society*, 5.
- Ricoeur, Paul (1999) A szöveg és az olvasó világa. In: Ricoeur, Paul: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Szerk.: Szegedy-Maszák Mihály. Budapest: Osiris.
- Rydell, Robert W. & Rob Kroes (2005): *Buffalo Bill in Bologna. The Americanization of the World, 1869–1922*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schmitt, Carl (2000 [1937]): Totális ellenség, totális háború, totális állam. In: Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Szerk.: Cs. Kiss Lajos. Budapest: Osiris & Pallas Stúdió & Attraktor.
- Sipos Balázs (2010): Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, 1. sz.
- Sipos Balázs (2012a): Tény, tapasztalat, elbeszélés. Rákosi Jenő önéletrajzi visszaemlékezése és értelmezései. In: Pritz Pál & Horváth Jenő (szerk.): *Emlékirat és történelem*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, 100–136.
- Sipos Balázs (2012b): Az Új Idők mint női lap a Horthy-korszakban. In: Pusztai Bertalan (szerk.): *Médiások, történetek, használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
- Sipos Balázs (2012c): A globalitás-tapasztalatok és -értelmezések a Horthy-korszakban. In: Majoros István (főszerk.): *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves*. Budapest, ELTE BTK Új- Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.
- Sipos Balázs (2012d): Kulturális globalizáció és amerikanizálódás mint a világkép formálója a Horthy-korszakban. In: Dobszay Tamás & Erdődy Gábor & Manhercz Orsolya (szerk.): *Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről, 1780–1948*. Budapest, ELTE BTK Új-Jelenkori Magyar Történeti Tanszék.
- Sontag, Susan (1999): *A fényképezésről*. Budapest: Európa.
- Sperber, Dan & Wilson, Deirde (2008): Kölcsönös tudás és relevancia a megértés elméletében. In: Síklai István (szerk.): *Szóbeli befolyásolás. I. k. Nyelv, gondolkodás, kultúra*. Budapest: Typotex.
- Thienemann Tivadar (1931): *Irodalomtörténeti alapfogalmak*. Pécs: Danubia.
- Vári András (2006): Fenyegetések földje. Amerika a 19. század második felében – magyar szemmel. *Korall*, 4. sz.
- Varsányi Erika (1999): A szociáldemokrata sajtó és könyvkiadás (1890–1948). In: Varga Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*, Budapest: Napvilág.
- Vörös Károly (1988): Az USA képe a XIX. század magyar tömegkultúrájában. *Magyar Tudomány*, 3. sz.
- Weinbaum, Alys Eve és mások (2008): *The Modern Girl Around the World: Consumption, Modernity, and Globalization*. Durham: Duke University Press.
- Závodszy Géza (1997): *Az Amerika-motívum és a polgárosodó Magyarország a kezdetektől 1848-ig*. (2. kiadás) Budapest: Korona.